

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA BOHEMISTIKY

PROSTŘEDKY MODALITY V TITULCÍCH TIŠTĚNÝCH PERIODIK

THE MEANS OF EXPRESSING MODALITY IN TITLES IN PRINTED PERIODICAL

MAGISTERSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Kateřina Bartáčková

česká filologie – navazující magisterské jednooborové studium

Vedoucí práce: Mgr. Jindřiška Svobodová, Ph. D.

Olomouc 2013

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předloženou práci vypracovala samostatně. Veškeré zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

V Olomouci dne

.....

Poděkování

Děkuji Mgr. Jindřišce Svobodové, Ph. D. za odborné vedení diplomové práce, její podnětné rady a připomínky, a za čas, který mi věnovala.

OBSAH

Úvod.....	5
1 Charakter žurnalistických textů	8
1.2 Žurnalistika a publicistický funkční styl (PS)	8
1.2 Zpravodajství a publicistika	10
1.2.1 Zpravodajství.....	10
1.2.2 Publicistika.....	10
1.3 Titulky tištěných periodik.....	11
1.3.1 Zpravodajské titulky.....	12
1.3.2 Publicistické titulky.....	13
2 Objektivita v žurnalistice	14
3 Modalita ve výpovědi	16
3.1 Modalita jako lingvistická kategorie	16
3.2 Modalita konstitutivní a fakultativní	17
3.2.1 Modalita voluntativní (VM).....	18
3.2.2 Modalita jistotní (JM)	20
3.2.3 Modalita hodnotící (HM)	24
4 Modalita v titulcích tištěných periodik.....	26
4.1 Vybraná tištěná periodika a rozsah excerpovaného materiálu	26
4.2 Metoda zkoumání	27
4.3 Prostředky vyjadřování jistotní modality	27
4.3.1 Frekvence prostředků jistotní modality.....	28
4.3.2 Kategorie původce modality	31
4.3.3 Plná jistota a vysoký stupeň přesvědčení	31
4.3.4 Vyjadřování nejistoty	40
4.3.5 Modalita totální a parciální	48
4.3.6 Cizí mínění a evidencialita.....	49
4.3.7 Titulky článků z titulního listu	56
4.4 Prostředky vyjadřování evaluativní modality.....	57
Závěr	61
Anotace	63
Seznam použité literatury.....	64

ÚVOD

Vlivem rostoucí konkurence a rozvojem informačních technologií došlo během posledních let k výrazné proměně činnosti hromadných sdělovacích prostředků. Vedle veřejnoprávních médií se objevilo velké množství soukromých periodik, televizních a rozhlasových stanic a stěžejním zdrojem informací se stal internet. Nárůst konkurence výrazně ovlivnil způsob předávání informací a jejich zpracování. Provozovatelé médií bojují o zájem příjemců (jinak též čtenářů, diváků nebo posluchačů) a charakter žurnalistických textů se mění jak z hlediska obsahu, tak po stránce grafické a jazykové.

Přestože rostoucí konkurence je jevem pozitivním, přináší s sebou také určitá negativa. Potřeba zaujmout co nejširší vrstvu příjemců zapříčinila výraznou bulvarizaci médií, a to i těch tzv. seriózních. Kvalita předávaných informací se snižuje, což je způsobeno nejen tím, že podstatné i méně podstatné informace jsou kladeny na jednu úroveň, ale také jejich ztvárněním jazykovým. Jazyk žurnalistických textů je zjednodušován, stále častěji se objevují prvky ze soukromé komunikace či prvky beletrizující.

I přes tyto tendence je však nadále uplatňováno základní dělení žurnalistických textů na zpravodajské a publicistické. Můžeme však pozorovat, že se rozdíly mezi zpravodajstvím a publicistikou do jisté míry stírají. Často dochází k tomu, že ve zpravodajských textech, jejichž cílem by mělo být zejména jasně, přesně a objektivně informovat o událostech, se setkáváme s hodnotícími, postojovými, emocionálními či beletrizujícími prvky typickými pro texty publicistické, tím se k primární funkci zpravodajství – funkci informační, přidávají funkce přesvědčovací, ovlivňovací a získávací, které však nejsou ve zpravodajství vnímány jako žádoucí.

Jednotlivé změny, které jsme zde uvedli, však nepostihují pouze texty samotné, ale také titulky, které jsou významnou součástí mediálních komunikátů. Zejména jejich prostřednictvím mohou novináři nejefektivněji zaujmout příjemce. Titulky usnadňují orientaci mezi jednotlivými články a jejich grafická úprava může příjemci sugerovat důležitost sdělované informace. Vývojem titulků se ve svých studiích

zabývali například Jaroslav Bartošek nebo Ladislava Michálková.¹ Podle výsledků jejich výzkumů je možné současné titulky charakterizovat jako dlouhé a slovesné. Mnohdy se setkáváme i s celými titulkovými komplexy, po jejichž přečtení dostávají čtenáři shrnující informaci o obsahu článku. To žurnalistům umožňuje vyjádřit subjektivní postoje a hodnocení a ovlivnit čtenáře již před přečtením samotného textu. Cílem naší práce je tyto projevy autorské subjektivity v titulcích prozkoumat na konkrétním materiálu a zhodnotit je.

Žurnalista jako autor textu (podavatel) ve výpovědi jednak vyjadřuje nějaký komunikační záměr, jednak zaujímá ke sdělovanému obsahu určité stanovisko (postoj). Vyjadřování postoje autora k obsahu výpovědi je chápáno jako výpovědní modalita.² Vnímání a hodnocení pojmu modalita není v české lingvistické praxi jednotné, budeme proto této problematice věnovat důkladnou pozornost v rámci teoretické části práce. Poukážeme na různé přístupy vnímání modality od morfologicko-syntaktických hledisek až po modalitu jako komplexní gramaticko-pragmatický jev, který se realizuje v konkrétních textech. V praktické části se pak budeme soustředit zejména na projevy modalit subjektivní, a to epistémické a evaluativní.

Teoretickým výkladům o modalitě bude předcházet kapitola směřující k charakteristice publicistického funkčního stylu, problematice objektivit v žurnalistice a funkční diferenciaci žurnalistických textů, přičemž připojíme také samostatný výklad věnovaný novinovým titulcům.

Na základě těchto teoretických poznatků pak proběhne samotná analýza vybraného titulkového materiálu. Analyzovat budeme materiál dvojího typu. V první řadě se bude jednat o titulky deníku Mladá Fronta Dnes. Tento deník se profiluje jako tzv. seriózní deník, poskytující kompletní zpravodajství z České republiky i ze světa, z politiky, ekonomiky, kultury a sportu a obsahuje jak texty zpravodajské, tak

¹ Viz BARTOŠEK, J.: *Novinové titulky*. In: *Jazyk a jeho užívání: sborník k životnímu jubileu profesora Oldřicha Uličného*, Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1996, s. 251–254 a MICHÁLKOVÁ, L.: *Novinové titulky před 20 lety a dnes (na materiálu Rudého práva 1985 a Práva 2005)*. In: *Jazykovědné aktuality* 44, 2007, č. 1–2, s. 25–36.

² ČECHOVÁ, M.: *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: ISV nakladatelství, 2000, s. 148.

i publicistické.³ Budeme analyzovat titulky základních novin (bez magazínových příloh), které byly publikovány od začátku ledna do konce března roku 2012. Materiál bude utříděn podle užitých modálních prostředků a jeho výsledkem bude jak kvantitativní, tak kvalitativní hodnocení. V analýze bude zohledněno, zda se jedná o titulky zpravodajské, či publicistické. Druhá část analýzy pak bude zaměřena na titulky týdeníku Reflex, který se věnuje společenským, politickým, kulturním a publicistickým tématům. S ohledem na to, že v Reflexu je podstatně méně titulkového materiálu než v MF Dnes, budou jednotlivé titulky excerpovány z výtisků, které byly publikovány od začátku ledna do konce června 2012. Tím bude kvantitativní deficit alespoň částečně vykompenzován.

Cílem našeho zkoumání je zmapovat konkrétní projevy modality ve dvou odlišných typech periodik a zhodnotit jejich působení na příjemce. Výsledkem práce by měla být komplexní kvalitativně-quantitativní analýza modálních prostředků, jejichž prostřednictvím autoři v titulcích vyjadřují své subjektivní postoje a hodnocení.

³ O MF Dnes. In: *Mladá fronta dnes* [online]. Praha: MAFRA, a.s [cit. 2013-04-10]. Dostupné z: <http://epaper.mfdnes.cz/o-mf-dnes>.

1 CHARAKTER ŽURNALISTICKÝCH TEXTŮ

1.2 Žurnalistika a publicistický funkční styl (PS)

V *Praktické encyklopedii žurnalistiky* je pojem žurnalistika definován jako „novinářské povolání i produkty této činnosti, které informují o aktuálním dění ve společnosti a názorech na toto dění“.⁴ Jaroslav Bartošek pak chápe žurnalistiku (novinářství) jako „sbírání, zpracovávání a distribuci žurnalistických sdělení (textů, komunikátů) v žurnalistických celcích určených veřejným příjemcům (recipientům, veřejnosti, publiku)“.⁵ Definice tohoto pojmu je více a mohou se lišit jak svým rozsahem, tak do jisté míry i významem. Obecně lze říci, že termín žurnalistika (někdy také publicistika či novinářství) se používá pro činnost hromadných sdělovacích prostředků, která je spojena s mezilidskou mediální komunikací, při níž dochází k informování o aktuálních společenských a politických událostech a jejich komentování. Z tohoto hlediska ji lze chápat také jako pojmenování pro příslušné texty, které v rámci této činnosti vznikají.⁶

Žurnalistické texty dennodenně odpovídají na otázku „Co je nového?“ a využívají k tomu specifické jazykové, stylistické a žánrové prostředky.⁷ V rámci stylistiky se pro tyto prostředky vyvinulo zobecněné nadřazené označení publicistický styl (PS).

PS je dynamický a tematicky mnohotvárný. Charakter textů PS vychází z nutnosti „rychle, výstižně a co nejučinněji informovat adresáty nejrůznějšího sociálního zařazení, věku a vzdělání, zprostředkovávat myšlenky s maximální srozumitelností a sémantickou jednoznačností, bezprostředností a přesvědčivostí, získávat čtenáře nebo posluchače pro přístup k problémům v duchu názorů, které

⁴ OSVALDOVÁ, B. – HALADA, J.: *Praktická encyklopedie žurnalistiky*. Praha: Nakladatelství Libri, 2002, s. 220.

⁵ BARTOŠEK, J.: *Základy žurnalistiky*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati, 2002, s. 4.

⁶ ČECHOVÁ, M. – KRČMOVÁ, M. – MINÁŘOVÁ, E.: *Současná stylistika*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 244.

⁷ OSVALDOVÁ, B. a kol.: *Zpravodajství v médiích*. Praha: Karolinum, 2011, s. 9.

publicistický orgán reprezentuje“.⁸ Texty PS tedy plní zejména funkce informativní (zpravovací, sdělnou, komunikační) a persvazivní, působící, ovlivňovací. Z hlediska těchto funkcí se pak žurnalistické texty rozdělují na zpravodajské a publicistické, přičemž v rámci publicistických textů mohou být rozlišovány publicistické v užším smyslu (tzv. analytické) a publicistické beletristické.⁹ Bartošek k těmto funkcím pak dále přidává funkce naučnou, uměleckou a zábavní, a tím diferenciaci upřesňuje a přidává kategorie textů naučných a zábavních.¹⁰ Funkční rozpětí žurnalistických textů tak vytváří mnohotvárnou škálu od stručných novinových zpráv s prostě informační funkcí, přes slohové útvary informačně analytické, ve kterých jsou objektivní výkladové pasáže doplněné komentáři a úvahami, až po expresivně podbarvené glosy a fejetony (beletrizované či téměř familiární), které se nacházejí vedle strohých, nociónálně stylizovaných zpráv a novinářských komuniké.¹¹

Výběr jazykových prostředků je motivován zejména funkcemi PS, ale důležitou roli hraje také jeho dynamičnost a úzké sepětí s dobou, ve které texty vznikají. Z tohoto hlediska je zřetelná tendence k neustálé aktualizaci vyjádření. Aktualizace však postupně přechází v automatizaci a vyvolá tím potřebu další aktualizace. Z tohoto aspektu je možné vidět výrazové prostředky žurnalistiky jako 1. prostředky automatizované a automatizující se, 2. prostředky stylové aktualizace. K této aktualizaci využívají autoři osobitých výrazových prostředků, které si vybudovaly v rámci PS pevné místo. Patří sem zejména obrazná vyjádření, módní výrazy a výrazy odrážející dobu vzniku, frazémy a jejich modifikace, intertextovost a další.¹² Za základ jazykového materiálu žurnalistických sdělení je možné považovat neutrální vrstvu jazyka, ale v rámci potřebné aktualizace autoři často uplatňují výrazy i z dalších vrstev (hovorové i nespisovné). Bartošek uvádí, že: „nápadné jazykové prostředky se nepokládají za chybné, jsou-li užity vědomě, s promyšleným záměrem“.¹³

⁸ ČECHOVÁ, M. – KRČMOVÁ, M. – MINÁŘOVÁ, E: *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 246.

⁹ Tamtéž, s. 245.

¹⁰ BARTOŠEK, J.: *Základy žurnalistiky*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati, 2002, s. 43.

¹¹ ČECHOVÁ, M. – KRČMOVÁ, M. – MINÁŘOVÁ, E: *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 245.

¹² Tamtéž, s. 249–250.

¹³ BARTOŠEK, J.: *Základy žurnalistiky*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati, 2002, s. 46.

1.2 Zpravodajství a publicistika

Žurnalistické texty je tedy možné rozlišovat na zpravodajské a publicistické. Zatímco zpravodajství se snaží „zachytit, popsat a předat“ aktuální události, publicistika se zaměřuje na „hledání souvislostí, vyslovování názorů, komentářů, mínění a stanovisek k většinou již známým faktům“.¹⁴

1.2.1 Zpravodajství

Zpravodajské texty (komunikáty) přináší věcné informace o nových a aktuálních událostech z politického, ekonomického a společenského života a také informace odborné. Stěžejní roli zde hraje informační funkce, proto se autoři snaží podat nezaujatou a úplnou informaci o osobách a událostech na konkrétním místě a v konkrétním čase. Ve snaze o objektivitu vyjádření bývá využívána zejména neutrální vrstva spisovného jazyka.¹⁵

Mezi základní zpravodajské útvary jsou řazeny: zpráva, krátká zpráva (noticka), rozšířená zpráva mající v novinách charakter článku, oznámení, reportáž atd.

1.2.2 Publicistika

Na rozdíl od zpravodajství publicistické texty obsahují postoje a soudy. Postihují nejrůznější společenské jevy, uvádí příčiny jejich vzniku a vzájemné korelace. Výsledkem není jen informování, ale také poznávání.¹⁶ Do popředí se tak dostávají funkce poznávací, přesvědčovací, získávací, ovlivňovací či estetická.

Cílem publicistického stylu v užším smyslu (analytického) není podat nejaktuálnější informaci (zpráva může být známá, opakovaná), ale spíše poskytnout její interpretaci. Autoři zprávy analyzují, komentují, hodnotí a uvádějí do nových souvislostí. Takovéto komunikáty už představují nižší stupeň manipulativního textu, protože svými subjektivními postoji a názory autoři záměrně ovlivňují adresáty. Na rozdíl od stylu zpravodajského, jehož základem je určitá modelovost a neutrální vrstva spisovného jazyka, bývá v publicistickém stylu v užším slova smyslu

¹⁴ OSVALDOVÁ, B. a kol.: *Zpravodajství v médiích*. Praha: Karolinum, 2011, s. 13.

¹⁵ ČECHOVÁ, M. – KRČMOVÁ, M. – MINÁŘOVÁ, E: *Současná stylistika*, 2008, s. 263–264.

¹⁶ OSVALDOVÁ, B. a kol.: *Zpravodajství v médiích*. Praha: Karolinum, 2011, s. 14.

modelovost záměrně porušována a stabilizované výrazové prostředky se obměňují. Dochází k nepřímému pojmenování skutečnosti, autoři využívají různá obrazná pojmenování a nezvyklé formy pojmenování v neobvyklých kontextech. Typická je metaforičnost a metonymičnost, které napomáhají realizovat persvazivní a získávací funkci. K publicistickým útvarům v užším smyslu patří: úvodník, komentář, glosa, novinářský posudek, novinářská recenze a kritika, interview, projev, proslov, diskuse, debata, polemika a reportáž.¹⁷

Jiným typem publicistického stylu je publicistický styl beletristický, který je reprezentován projevy s výraznou estetickou funkcí. V textech se zřetelně odráží individuální rysy původce projevu, vyjádření je beletrizováno a více než v publicistickém stylu analytickém se zde projevuje subjektivita a emocionalita. V textech se často objevují bohaté metafory, metonymie, alegorie či literární reminiscence. Důležité místo zde má i humorná složka. Do této kategorie jsou zařazeny útvary: novinářský fejeton, sloupek, črta, medailonek a beletrizovaná reportáž.¹⁸

1.3 Titulky tištěných periodik

Autoři tištěných žurnalistických textů se snaží upoutat pozornost čtenářů prostřednictvím zvýrazněných počátků komunikátů (nadpisů), které označujeme jako titulky. Jedná se o plně funkční součást publicistických komunikátů, která se podílí na grafické úpravě tisku a umožňuje původcům komunikátu tvůrčím způsobem formulovat své přístupy k obsahům sdělení. Titulky plní hned několik funkcí – upoutávají pozornost čtenářů k článkům, informují je o obsahu, o důležitosti sdělení, usnadňují orientaci mezi jednotlivými články a mohou čtenáře získávat a ovlivňovat.¹⁹ Rozhodující vliv na podobu titulku má jednak druh publikace (tiskoviny) a její zaměření, jednak funkční charakter žurnalistického textu. V prvním případě je možné rozlišovat titulky v tzv. seriozním tisku a titulky v bulváru, ve druhém pak titulky zpravodajské a publicistické.

¹⁷ ČECHOVÁ, M. – KRČMOVÁ, M. – MINÁŘOVÁ, E: *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 266–267.

¹⁸ Tamtéž, s. 268.

¹⁹ Tamtéž, s. 270.

Charakter titulků, stejně jako důležitost konkrétních funkcí, které plní, se mění v závislosti na době a na čtenářích. Zatímco v sedmdesátých letech převažoval názor, že titulky mají být stručné a neúplné, aby přiměly čtenáře k zájmu o plný text, od devadesátých let je možné pozorovat prodlužování titulků a zkracování samotných článků. V dnešní době často dochází k tomu, že titulky (zejména zpravodajské) tlumočí podstatu celého sdělení. To je zapříčiněno tím, že vedle hlavních titulků se setkáváme s nejrůznějšími nadtitulky, podtitulky či mezititulky, které dohromady vytváří celé titulkové komplexy.²⁰ Schneiderová uvádí, že: „Mnoho titulků v současné podobě přináší shrnující informaci o obsahu článku a dnešnímu čtenáři – zjednodušené řečeno – stačí procházet noviny tak, že čte titulky nesoucí podstatnou informaci.“²¹

Titulky lze klasifikovat z několika aspektů: 1. titulky statické a dynamické (podle toho, zda je jejich součástí sloveso v určitém tvaru); 2. titulky konkrétní a neurčité (podle míry určitých informací) nebo 3. titulky tematické, rematické či tematicko-rematické (z hlediska aktuálního větného členění).²² Tato klasifikace však není konečná. Bartošek kromě těchto typů uvádí ještě titulky krátké (do 4 slov) a dlouhé, věcné a obrazné.²³

1.3.1 Zpravodajské titulky

Titulky v tištěném zpravodajství bývají zpravidla delší než publicistické. Z Bartoškovy výzkumu z roku 1995 vyplývá, že průměrná délka titulků v Mladé frontě dnes činí 6,93 slova, přičemž nejkratší má 4 slova a nejdelší 14 slov. Titulky jsou převážně tematicko-rematické a tvoří je buď jednoduché dvojčlenné věty, nebo souvětí. Stejně jako ve zprávách samotných by se měla v titulcích projevit snaha o neosobní, reálné a přímočaré vyjádření. Z tohoto důvodu by měly titulky v seriózním tisku svou podobou i zařazením odpovídat skutečné důležitosti informace.

²⁰ BARTOŠEK, J.: *Základy žurnalistiky*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati, 2002, s. 78.

²¹ SCHNEIDEROVÁ, Soňa: *Informace – text – kontext (Nad současnou situací médií)*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2008, s. 3.

²² ČECHOVÁ, M. – KRČMOVÁ, M. – MINÁŘOVÁ, E: *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 270.

²³ BARTOŠEK, J.: *Základy žurnalistiky*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati, 2002, s. 78.

Jiná situace je pak v titulcích bulvárních, které se od tzv. seriózních liší jak tematicky (aféry, senzace, popularizace zločinů, atd.), tak graficky.²⁴

1.3.2 Publicistické titulky

Publicistické titulky jsou koncipovány persvazivně a odráží se v nich intence autora (případně vydavatele), autorská individualita a subjektivita. Bývají obvykle kratší (v MFD v roce 1995 podle Bartoška 3 až 8 slov) a jmenné. Na rozdíl od titulků zpravodajských v nich převládá obrazné vyjádření a výrazová originalita, výjimkou proto nejsou ani expresivní, hovorové či nespisovné výrazy. Zatímco ve zpravodajských titulcích převládá oznamovací modalita, v publicistice pozorujeme nárůst výpovědi s funkcí tázací, případně apelovou či zvolací.²⁵

Charakteristickým rysem současných titulků, zpravodajských i publicistických je výrazná tendence k intertextovosti, což se projevuje častým užíváním citací nebo parafrází textů jiných autorů.²⁶ Prostřednictvím přímé řeči se pak také ve zpravodajských textech mohou objevit expresivní, nespisovné či dokonce vulgární výrazy, které by novináři sami uvést nemohli.

²⁴ BARTOŠEK, J.: *Novinové titulky*, 1996. In.: *Jazyk a jeho užívání: sborník k životnímu jubileu profesora Oldřicha Uličného*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1996, s. 253–256.

²⁵ Tamtéž, s. 261–262.

²⁶ ČECHOVÁ, M. – KRČMOVÁ, M. – MINÁŘOVÁ, E: *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 271.

2 OBJEKTIVITA V ŽURNALISTICE

Od žurnalistů a médií obecně se očekává, že poskytované informace budou podány v přiměřené kvalitě. Tu by měla zajistit zejména nezávislost médií a objektivní přístup žurnalistů. Objektivita je termín, se kterým se v žurnalistice a teorii médií často pracuje (je dávana do spojitosti zejména se zpravodajstvím), ale její chápání může být různé a aplikace v praxi problematická.

Teoretik Denis McQuail rozumí objektivitou „zvláštní postoj k úloze shromažďovat, zpracovávat a rozšiřovat informace,“ který je vymezen několika základními rysy: 1. odstup a neutralita autorů k předmětu zpravodajství (potlačení subjektivních projevů autora); 2. absence stranění (neutrální, nepředpojatý přístup autora ke sporům několika stran); 3. oddanost přesnosti a dalším kritériím pravdivosti (relevantní a úplné informace); 4. absence skrytých motivů nebo služby třetí straně.²⁷

Takto pojatá objektivita je vnímána jako požadavek na práci ve zpravodajství a stala se součástí různých zahraničních i našich etických kodexů. V českém prostředí se problematikou objektivitě podrobně zabývala Barbora Osvaldová v monografii *Zpravodajství v médiích* a upozornila na to, že „absolutní objektivnosti nelze dosáhnout, jelikož už sám výběr skutečností, které mají být sděleny, je proces neobjektivní.“²⁸ Z tohoto důvodu by bylo vhodnější hovořit spíše o určitém směřování k objektivitě či minimální „objektivitě“, kterou by měli žurnalisté dodržovat. Tuto minimální objektivitu by mohlo podle Osvaldové zajistit „oddělování informací a názoru (komentování)“, tedy snaha rozlišovat činnost zpravodajskou a publicistickou, přičemž zpravodajství má „zprostředkovat rozmanité a společensky podstatné informace (...) a poskytnout veřejnosti dostatek podnětů k utváření vlastních názorů a stanovisek.(...) Na rozdíl od publicistiky nemá obsahovat novinářův názor, pouze tlumočit fakta.“²⁹

Médií je však celá řada – vedle veřejnoprávních (televize, rozhlas a periodika) působí velké množství soukromých subjektů (soukromé rozhlasové či televizní stanice, bulvární deníky či časopisy), významným médiem je také internet. To vede k tomu, že média mezi sebou musí bojovat o čtenáře či diváky. Dochází k tomu, že informační funkce je zastiňována potřebami zapůsobit na příjemce a ovlivnit je při

²⁷ McQUAIL, D.: *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Portál, 2007, s. 172.

²⁸ OSVALDOVÁ, B. a kol.: *Zpravodajství v médiích*. Praha: Karolinum, 2011, s. 12.

²⁹ Tamtéž, s. 19-20.

výběru média, prostřednictvím kterého budou informace získávat. Zvláště pro komerční média je typické, že autoři při zprostředkovávání zpráv často uplatňují vlastní postoje a názory a snaží se zaujmout určité stanovisko ke sdělované skutečnosti, protože věcná fakta nezaujmu čtenáře tolik, jako postoje a spekulace.³⁰ Tyto tendence se však začínají projevovat také v tzv. seriózních médiích, která by se měla profilovat svou nezaujatostí a nestranností. Jak již bylo řečeno, vyjádřit se nezaujatě a neutrálně není jednoduché, protože každou skutečnost lze posuzovat z různých úhlů a každý fakt je možno vyjádřit několikerým způsobem, ale i přesto by měly být výše zmíněné metody vedoucí k alespoň minimální objektivitě dodržovány.

K subjektivizaci sdělení může dojít už jen tím, jak je zformulován titulek, nebo na kterém místě v novinách je zpráva umístěna. Důležitou roli může hrát také použití různých výrazů pro jeden pojem. V této práci budou analyzovány titulky z hlediska jejich výpovědní modality, protože zejména jejím prostřednictvím mohou být vyjadřovány objektivní či subjektivní postoje mluvčího.

³⁰ SCHNEIDEROVÁ, S.: *Informace – text – kontext (Nad současnou situací médií)*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2008, s. 34.

3 MODALITA VE VÝPOVĚDI

3.1 Modalita jako lingvistická kategorie

Gramatická kategorie modalita je široce chápaným pojmem, který je různými badateli různě chápán a různě interpretován. V české lingvistice je společným rysem všech teoretických pojetí to, že „se její podstata spatřuje ve vztazích mezi složkami komunikačního procesu, tj. především mluvčím, větou/výpovědí a objektivní skutečností.“³¹ Z tohoto hlediska je možné na kategorii modalita nahlížet jako na komplexní, vícevrstevný jev na pomezí gramatiky a pragmatiky, který se vyjadřuje prostředky gramatickými (slovesný způsob), lexikálními (modální částice a modální slovesa), intonačními či grafickými.

Modalita je obecně pojímána jako: 1. „vztah obsahu výpovědi ke skutečnosti“ a 2. „vztah mluvčího k obsahu výpovědi.“³² Pojetí těchto dvou základních typů modalita však není jednotné. Liší se jednak rozsahem chápání těchto pojmů, jednak z hlediska terminologického. Miloš Dokulil ve své teorii například rozlišuje modalitu objektivní a subjektivní, přičemž upozorňuje na to, že je možné nahlížet na modalitu jak v širším, tak v užším (vlastním) smyslu. Modalitou v užším smyslu rozumí pouze „vztah obsahu výpovědi ke skutečnosti a oblast vztahu subjektu k obsahu výpovědi, pokud tento základní modální vztah podmiňuje“. Různé formy emocionálních subjektivních reakcí na skutečnost, které nemají vliv na ryze modální hodnocení vztahu obsahu výpovědi ke skutečnosti, řadí do samostatné sféry expresivity, přestože si je vědom těsného spojení těchto dvou oblastí.³³ Podobně chápe modalitu i Šmilauer, který rozlišuje „modálnost v užším smyslu“, z hlediska reálnosti nebo nereálnosti obsahu výpovědi, a „modálnost v širším smyslu“, do které zahrnuje druhy vět podle postoje mluvčího. Podle Šmilauera tvoří třetí sféru modálnosti vyjadřování kladu a záporu.³⁴

Klad a zápor, stejně jako emocionalita jsou problematické oblasti, jejichž postavení v rámci teorií modalita může být různé. Spíše však převládá tendence

³¹ KARLÍK, P. – NEKULA, M. – PLESKALOVÁ, J.: *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 265.

³² PANEVOVÁ, J. – BENEŠOVÁ, E. – SGALL, P.: *Čas a modalita v češtině*. Praha: Univerzita Karlova, 1971, s. 98.

³³ DOKULIL, M.: *K modální výstavě věty*, 1954, s. 257–258.

³⁴ ŠMILAUER, V.: *Novočeská skladba*, 1966.

vnímat tyto oblasti jako samostatné kategorie. Helena Běličová uvádí, že „je potřeba souhlasit s těmi lingvisty, kteří klad a zápor do kategorie modality sensu stricto nezařazují“, protože jde o „kategoriální významy bezprostředně odrážející objektivní realitu, zatímco kategorie modality se považuje za oblast uplatnění subjektivně hodnotících postojů mluvčího k faktičnosti existence vztahů obsažených v propozici“.³⁵ Klad a zápor nepatří do modality ani podle Miroslava Grepla, jejich modální dosah připouští pouze v jistých případech.³⁶ Podobně pak Grepl přistupuje k otázce emocionálnosti. Emocionálnost podle něj do oblasti modality nepatří, protože „emocionální postoj mluvčího může být signalizován nejen v rovině modální výstavby výpovědi, ale i v rovině její stavby gramatické a v rovině výstavby aktuálního členění výpovědi“.³⁷ Ve svých výkladech o postojích ve *Skladbě češtiny* (1998) však s kategorií ryze emocionálních postojů počítá.³⁸ V této práci bude emocionalita výpovědi hodnocena pouze v těch případech, ve kterých dochází ke spojení s modalitou evaluativní.³⁹

3.2 Modalita konstitutivní a fakultativní

Modalita (modálnost) je podstatným znakem výpovědi a je její konstitutivní složkou.⁴⁰ Podle Miroslava Grepla má „... každé aktivní, jazykovými prostředky vyjádřené zaujetí stanoviska mluvčího ke skutečnosti, vždy nějaký modální status“.⁴¹ Běličová zase považuje modalitu za „neodmyslitelnou složku větného významu, a to složkou větotvorou“.⁴²

K modalitě, jako ke komplexnímu pojmu, je podle Grepla možné přistupovat ze tří různých aspektů a rozlišovat: 1. modalitu postojovou, 2. modalitu voluntativní a 3. modalitu jistotní. Výpovědně konstitutivní charakter má však pouze typ první, modalita postojová (někdy také obecná), která je spojena s komunikativními větnými typy. Z tohoto hlediska mluvčí realizuje výpověď jako oznámení, otázku, rozkaz nebo

³⁵ BĚLIČOVÁ, H.: *Modální báze jednoduché věty a souvětí*. Praha: Ústav pro jazyk český ČSAV, s. 4.

³⁶ GREPL, M.: *K podstatě modálnosti*. In: *Otázky slovanské syntaxe 3*. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1973, s. 38.

³⁷ Tamtéž, s. 36.

³⁸ GREPL, M. – KARLÍK, P.: *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 491.

³⁹ Viz kapitola 3.2.3.

⁴⁰ Viz např. DOKULIL, 1954, s. 256; GREPL, 1973, s. 23; BĚLIČOVÁ, 1983, s. 3.

⁴¹ GREPL, M.: *K podstatě modálnosti*. In: *Otázky slovanské syntaxe 3*. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1973, s. 23.

⁴² BĚLIČOVÁ, H.: *Modální báze jednoduché věty a souvětí*, s. 3–4.

přání. Vznikají tak výpovědi oznamovací, tázací, rozkazovací a přací, pro jejichž vyjádření existuje určité základní modální schéma. Jako prostředky vyjadřování se pak v tomto typu modalitě uplatňují slovesný způsob, druh koncové intonace, eventuálně partikule. Další dva typy, modalita voluntativní a modalita jistotní, pak patří k nekonstitutivním, fakultativním složkám výpovědi, které se navrstvují na modalitu postojovou.⁴³ Vedle voluntativní a jistotní modifikace výpovědi bývá také v některých výkladech vymezována modalita evaluativní (hodnotící).⁴⁴

Prostřednictvím těchto fakultativních modalit je tedy možné modifikovat výpověď:

1. vzhledem k jistotě platnosti jejího obsahu – jistotní modalita (epistémická);
2. vzhledem k zájmu mluvčího na realizaci děje – voluntativní modalita;
3. vzhledem k způsobu hodnocení obsahu výpovědi – evaluativní modalita.

Následující výklad bude věnován pouze těmto fakultativním typům modalit, protože zejména jejich prostřednictvím může mluvčí signalizovat své postoje a hodnocení.

3.2.1 Modalita voluntativní (VM)

Voluntativní modalita (jinde také dispoziční, slovesná, diktální nebo konatelská) přináší explicitní informaci o tom, že realizace/nerealizace obsahu výpovědi je někým nebo něčím vynucená, někým nebo něčím umožněná, anebo je záměrná (úmyslná, chtěná). VM tedy tvoří kategorie nutnosti, možnosti a záměru, přičemž u každé z těchto kategorií je možné vymezit další subkategorie.⁴⁵ Přestože podstata tohoto typu modalitě spočívá v tom, že „v informacích podávaných prostředky VM jsou reflektovány ty vztahy poznávané skutečnosti, které se mluvčímu jeví na základě jeho znalosti světa jako objektivní danosti; nejde tedy o užívání těchto prostředků k vyjadřování postulátů mluvčího na realizaci/nerealizaci obsahu věty, ani pro signalizaci jeho různých subjektivních postojů k němu“⁴⁶, je třeba upozornit na to, že

⁴³ GREPL, M.: *K podstatě modálnosti*. In: Otázky slovanské syntaxe 3. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1973, s. 23.

⁴⁴ Viz ČECHOVÁ, M. a kol.: *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: ISV nakladatelství, 2000 nebo GREPL, M. – KARLÍK, P.: *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia, 1998.

⁴⁵ Podrobněji viz BAUER, J. – GREPL, M.: *Skladba spisovné češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980 nebo DANEŠ, F. – HLAVSA, Z. – GREPL, M.: *Mluvnice češtiny. 3, Skladba*. Praha: Academia, 1987.

⁴⁶ DANEŠ, F. – HLAVSA, Z. – GREPL, M.: *Mluvnice češtiny. 3, Skladba*. Praha: Academia, 1987, s. 278.

některé z prostředků tohoto typu modality mohou vyjadřovat také zcela subjektivní stanoviska. Pro ujasnění rozdílů v užití těchto prostředků je v této práci věnována pozornost také VM.

VM se realizuje ve větách oznamovacích, tázacích a přacích a základními prostředky jejího vyjadřování v češtině jsou: 1. modální slovesa *muset, moci, smět, mít, chtít, hodlat* a 2. modální predikativa *schopen, nucen, povinen, být s to, nutno, možno, záhodno* a další. Při klasifikaci těchto vyjadřovacích prostředků hraje významnou roli charakter původce modality a podoba větné konstrukce. Nutnost, možnost nebo záměr vykonat nějaký děj může vycházet buď z původce děje samého, nebo jsou vyvolány někým jiným. V případě, že původce modality se neshoduje s původcem děje, je podstatné určit, zda je původcem modality mluvčí nebo někdo další.⁴⁷

Z tohoto hlediska je tedy možné výpovědi s VM klasifikovat takto:

1. výpovědi s vyjádřeným původcem děje vyjadřují buď volní vztah původce k realizaci děje, jak se jeví mluvčímu, nebo vyjadřují volní vztah mluvčího k ději; VM se v tomto případě vyjadřuje modálními slovesy *muset, mít* (nutnost), *moci, smět* (možnost), *mít, chtít* (záměr) které se pojí s infinitivy významových sloves;
2. výpovědi deagentní, ve kterých jde o všeobecně pojatý voluntativní postoj vyjadřovaný dvěma konstrukcemi:
 - spona + modální predikativum nebo adjektivum a infinitiv; př.: *Je nutno (nutné) vypracovat program.*
(prostředky nutnosti – *nutno, nutné, třeba, dlužno, nezbytno, nezbytné*;
prostředky možnosti – *možno, možné*; prostředky záměru – *záhodno, zapotřebí*)
 - reflexivní tvar modálního slovesa + infinitiv; př.: *Ta práce se musí dokončit ještě dnes.*
3. výpovědi, ve kterých se žádný původce děje nepředpokládá:
 - nezvratný neosobní tvar modálního slovesa + infinitiv; př.: *Včera nemělo pršet.*⁴⁸

⁴⁷ BAUER, J. – GREPL, M.: *Skladba spisovné češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980, s. 38.

⁴⁸ ČECHOVÁ, M. a kol.: *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000, s. 257.

3.2.2 Modalita jistotní (JM)

Jistotní modalitou (někdy také epistémická či pravděpodobnostní) se obecně rozumí signalizace různého stupně (míry) subjektivního přesvědčení mluvčího o platnosti/neplatnosti obsahu výpovědi.⁴⁹ Vyskytuje se jednak v těch typech výpovědí, ve kterých mluvčí není schopen jednoznačně stanovit, zda obsah výpovědi z hlediska pravdivosti platí či nikoliv, proto pomocí speciálních prostředků vyjadřuje jejich podmíněnou platnost, jednak ve výpovědích, ve kterých mluvčí zdůrazňuje své hluboké přesvědčení o platnosti/neplatnosti obsahu výpovědi.⁵⁰ Tyto jistotní postoje se realizují v rámci oznamovacích a tázacích vět a vyjadřují celou škálu hodnot od plného přesvědčení o platnosti obsahu, přes různou míru pravděpodobnosti až k plné nejistotě, přičemž tyto postoje mohou být mluvčím aplikovány jak na kladné, tak na záporné obsahy.⁵¹

Klasifikace jistotní modalit bývá různě podrobná. V této práci přihlížíme ke klasifikaci Greplově, podle níž je možné vymezit pro realizaci JM tyto základní oblasti:

1. plná jistota – mluvčí sděluje kladný nebo záporný obsah výpovědi jako stoprocentně jistý, a to bez ohledu na to, z čeho jeho jistota pramení či jestli je obsah sdělení pravdivý; podstatné je to, že mluvčí tyto informace jako jisté podává;
2. vysoký stupeň přesvědčení – mluvčí je v tomto případě téměř přesvědčen o platnosti obsahu (téměř 100 % jistota), nebo považuje obsah za zcela neplatný (stupeň přesvědčení se blíží 0 %);
3. střední stupeň přesvědčení – mluvčí se může přiklánět spíše k platnosti obsahu (více než 50 %), nebo spíše k neplatnosti obsahu (méně než 50 %);

⁴⁹ V některých pracích bývá jistotní modalita označována také jako modalita pravdivostní (viz K. Svoboda: *O gramatické modálnosti se zřetelem k souvětí*), ale podle Heleny Křížkové je potřeba tyto dva termíny oddělit, protože jádrem pravdivostní modalit je protiklad kladu a záporu signalizující jednoznačné stanovisko mluvčího k platnosti/neplatnosti obsahu z hlediska pravdivosti tvrzení. Zatímco klad a zápor tvoří závaznou složku výpovědi, JM je složkou fakultativní.

⁵⁰ KRÍŽKOVÁ, H.: *Větné typy a tzv. jistotní modalita*. In: *Studia slavica pragensia*. Praha: Univerzita Karlova, 1973, s. 109.

⁵¹ DANEŠ, F. – HLAVSA, Z. – GREPL, M.: *Mluvnice češtiny. 3, Skladba*, 1987, s. 355.

4. nízký stupeň přesvědčení – jistota mluvčího se pohybuje kolem 50 %; specifické je pro tento typ JM to, že mluvčí zároveň připouští platnost i neplatnost obsahu.⁵²

JM je v češtině vyjadřována nejrůznějšími výrazovými prostředky. Základními prostředky k vyjádření přesvědčení mluvčího o jistotě či nejistotě platnosti obsahu jsou modální částice, modální slovesa a jistotně modalitní (epistémické) predikátory. H. Křížková tyto výrazy označuje jako jistotní modifikátory. JM však může být vyjádřena také gramaticky.⁵³

V rámci JM je možné rozlišovat buď jistotní modalitu celkovou (totální), nebo jistotní modalitu částečnou (parciální). V prvním případě mluvčí považuje za jistý/pravděpodobný/nejistý celý obsah výpovědi a JM se realizuje na predikátu – např. *Karel to asi otiskne v časopise*. Ve druhém případě se jistotní modalita vztahuje pouze k některé části výpovědi, např. *V časopise to otiskne asi Karel/Karel to otiskne v časopise asi zkráceně*.⁵⁴

Stejně jako v případě VM i tady se často uvažuje o kategorii původce modality. V rámci jistotní modality je za původce považována osoba, která jistotní postoj vyjadřuje. Podle E. Buráňové je třeba vzít v úvahu tři možné případy: 1. původce modality je totožný s mluvčím; 2. původce modality je odlišný od mluvčího a je explicitně označený; 3. tzv. cizí mínění.⁵⁵

3.2.2.1 JM vyjádřená jistotně modalitními predikátory

Při tomto způsobu vyjádření má výpověď souvětňnou strukturu, ve které jistotně modalitní predikátor zaujímá pozici hlavní věty a vlastní obsah je vyjádřen vedlejší větou se spojkou *že*. Patří sem tyto výrazy: *jsem přesvědčen, věřím, jsem si jist, je nesporné, je jisté, není pochyb, je (mi) jasné, je zřejmé, mám za to, předpokládám, mám dojem (pocit), soudím, je pravděpodobné, myslím, tuším, počítám, hádám, připadá mi, zdá se mi, je možné, pochybuji, je vyloučeno*. Dále sem patří: *řekl bych*,

⁵² GREPL, M. – KARLÍK, P.: *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 481–482.

⁵³ Viz kapitola 3.2.2.4.

⁵⁴ ČECHOVÁ, M. a kol.: *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000, s. 256.

⁵⁵ BURÁŇOVÁ, E.: *Vztah mezi pravděpodobnostní, dispoziční a záměrovou modalitou*. In: *Slovo a slovesnost*, 1979, s. 99.

že..., vypadá to, že..., nic bych za to nedal, že... a další hovorové výrazy či frazeologizmy podobného charakteru.⁵⁶

3.2.2.2 JM vyjádřená modálními částicemi

Modální částice,⁵⁷ kterými mluvčí vyjadřuje své přesvědčení o platnosti sdělení, mají zejména povahu vsuvek (nevstupují tedy do syntaktických vztahů s jinými větnými členy). Soubor modálních částic představují tyto výrazy: *nesporně, rozhodně, bezpochyby, určitě, jistě, nepochybně, zajisté, dozajista, zjevně, zřejmě, nejspíš, patrně, pravděpodobně, asi, třeba, možná, stěží, sotva*. Charakter funkčních modálních částic však také mohou získat některá slovesa – *myslím, tuším, hádám*, která ztrácejí svou větnou povahu (např. *Vlak měl jsem zpoždění*). Další možností je vyjádřit JM víceslovnými výrazy, jako např. *podle mého názoru, jak to vypadá, co já vím, jestli se nemýlím* atd.⁵⁸

3.2.2.3 JM vyjádřená modálními slovesy

Jak již bylo řečeno, modální slovesa slouží primárně k vyjadřování VM. Některá z nich je však možné využít také při vyjadřování jistoty. Jedná se o modální slovesa *muset, moci* a *mít*. Zatímco ve své primární funkci informují tato slovesa o objektivní „nutnosti“ a „možnosti“, ve své sekundární (jistotně modalitní/epistémické) funkci, která je podmíněná komunikačním kontextem, mohou implikovat informaci o konkrétním stupni přesvědčení mluvčího o platnosti/neplatnosti obsahu. V této sekundární funkci je můžeme považovat za ekvivalentní s dalšími prostředky JM.

Zatímco vysoký stupeň přesvědčení o platnosti kladného obsahu se vyjadřuje slovesem *muset* (*Musí to být náhoda*), vysoký stupeň přesvědčení o platnosti záporného obsahu je možné vyjádřit zápornou formou slovesa *moci* (*Nemůže to být náhoda*). Nízký stupeň přesvědčení o platnosti kladného obsahu se naopak vyjadřuje slovesem *moci* (*Může se mýlit*) a záporný obsah prostřednictvím slovesa *nemuset*

⁵⁶ GREPL, M. – KARLÍK, P.: *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 480–481.

⁵⁷ Někdy se jim také říká také „větná příslovce“.

⁵⁸ GREPL, M. – KARLÍK, P.: *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 483.

(*Nemusel o tom vědět.*). Modální sloveso může mít v těchto případech také formu kondicionálu.⁵⁹

Nejistotu může mluvčí také signalizovat prostřednictvím kondicionálu modálního slovesa *mít* (*Měl by se vrátit příští týden.*).

3.2.2.4 JM vyjádřená gramaticky

Různý stupeň míry přesvědčení o platnosti/neplatnosti obsahu je možné vyjádřit také prostředky gramatickými, jako jsou morfologické formy futura, kondicionál nebo speciální výpovědní formy (původně osamostatněné vedlejší věty). Tyto formy se uplatňují zvláště v mluvených (dialogických) projevech.

Morfologickými formami futura lze signalizovat nejistotu tvrzení. Mluvčí může využít formu futura slovesa *být* (*Petr teď už bude v knihovně.* = ve smyslu „asi je“), opisný tvar budoucího času (*Touto dobou už bude Petr spát.* = ve smyslu „už zřejmě spí“) nebo futurum tvořené prefixem *po-* (*Ty hodinky vám půjdou pozdě.* = ve smyslu „patrně jdou“).

Mezi speciální výpovědní formy pak bývají řazeny mimo jiné konstrukce s *aby* (*Aby to Petr nedokázal?! =* ve smyslu „jsem přesvědčen, že to Petr dokáže“) nebo konstrukce s *že* (*Že by o tom Petr nevěděl?! =* tato forma signalizuje střední stupeň přesvědčení).⁶⁰

3.2.2.5 Cizí mínění a evidencialita

V některých výpovědích je možné se setkat s tím, že mluvčí zprostředkovává tvrzení někoho jiného a jeho pravdivost sám nemůže posoudit. To, že se jedná o tvrzení cizí, zprostředkované, nepřímé a nezaručené bývá ve výpovědi zpravidla explicitně vyjádřeno. Zprostředkovaná informace (promluva) může pocházet z nejrůznějších zdrojů. Jejím původcem může být nejen konkrétní osoba či skupina osob, ale také text, zvukový záznam, video záznam, výsledky výzkumu atp. Ne vždy však mluvčí konkrétní zdroj explicitně uvádí, ve výpovědích často dochází k jeho anonymizaci.

⁵⁹ GREPL, M. – KARLÍK, P.: *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 484.

⁶⁰ Podrobněji viz DANĚŠ, F. – HLAVSA, Z. – GREPL, M.: *Mluvnice češtiny 3*. Praha: Academia, 1987, s. 359–360

Pro signalizaci tzv. cizího mínění může mluvčí využít hned několik různých prostředků:

1. některá verba „dicendi“ či „recipiendi“ (*Petr říkal, že už se oženil. Slyšel jsem (proslýchá se), že už se oženil. Povídá se (povídají), že už se oženil.*);
2. předložkové spojení „podle + substantivum v genitivu“ (*Podle Kamily se už oženil. Podle posledních zpráv (výzkumů, statistik) se situace nadále zlepšuje.*);
3. částice *prý, snad, údajně* (*Prý už se oženil. Údajně se už oženil.*);
4. modální sloveso *mít* (*Měl se (prý) oženit. Už má být ženatý. Zítřka má pršet.*).⁶¹

V teorii modality F. R. Palmera je pro vyjádření zdroje jistoty konkrétního tvrzení využito termínu evidencialita.⁶² Evidencialita (evidentials) je pojem významově širší než tzv. cizí mínění, protože do kategorie evidenciality je možné zařadit vše, čím mluvčí dokládá (podporuje) pravdivost své výpovědi, jako je například smyslové vnímání situace (smyslové důkazy) nebo dedukce. Problematice evidenciality se věnovala mimo jiné např. také M. Ivanová a pokusila se ji vysvětlit na pozadí slovenštiny.⁶³

3.2.3 Modalita hodnotící (HM)

Modalita hodnotící (evaluativní) zahrnuje vyjádření takových postojů, kterými mluvčí zaujímá pozitivní či negativní stanovisko k obsahu výpovědi. Tyto postoje mohou být buď společensky zdůvodněné (objektivní), nebo mohou vycházet ze subjektivních pocitů mluvčího, přičemž mezi oběma přístupy nemusí být ostrá hranice.

Objektivní, eticky hodnotící postoje vychází z určitých společenských norem, pomocí kterých mluvčí hodnotí nějaká fakta. Hodnocení se realizuje zpravidla lexikálně pomocí predikativních výrazů – *je správné/nesprávné, že..., je dobré/špatné, že..., je skvělé/mrzuté, že..., je moudré, že...* atd.

⁶¹ GREPL, M. – KARLÍK, P.: *Skladba češtiny*, 1998, s. 485.

⁶² PALMER, F. R.: *Mood and Modality*. New York: Cambridge University Press 1995, s. 51.

⁶³ Podrobněji viz IVANOVÁ, M.: *Epistemické funkcie evidenčných operátorov v slovenčine*. In: *Vidy jazyka a jazykovedy: na počesť Miloslavy Sokolovej*, 2011 nebo IVANOVÁ, M.: *Vznik evidenčných operátorov v slovenčine z hľadiska gramatikalizačnej teórie*. In: *Jazykovedny casopis*, 2012, č. 1, s. 31–52.

Subjektivní, emocionálně hodnotící postoje jsou pak založeny na pocitech libosti či nelibosti mluvčího. Jejich vyjádření je buď lexikální – *těší mě, že..., jsem šťasten, že..., je mi líto, že...*, nebo pomocí modálních částic *naštěstí, bohudík, bohužel*.⁶⁴

Evaluativními postoji se zabýval také Miroslav Grepl ve *Skladbě češtiny*. Klasifikoval je podle toho, zda se jedná o „postoje zaujímané k faktu, tedy k obsahu už vykonanému“, nebo o „postoje zaujímané k obsahu, který by se následnou činností mluvčího nebo adresáta uskutečnit teprve mohl“.⁶⁵ Kromě výše uvedených vyjadřovacích prostředků HM upozorňuje ještě na výpovědní útvary s preskriptivně užitým modálním slovesem *mít* (*Měl jste/neměl jste...*) a konvencionalizované výpovědní formy typu *ještě že, štěstí že, aspoň že*, atd. Podle Grepla jsou oba tyto typy postojů vyjadřovány v podstatě stejnými prostředky s tím rozdílem, že postoje zaujímané k obsahu, který by se teprve uskutečnit mohl, jsou často vyjadřovány kondicionálními tvary predikátorů.⁶⁶

⁶⁴ ČECHOVÁ, M. a kol.: *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000, s. 490-491.

⁶⁵ GREPL, M. – KARLÍK, P.: *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 490.

⁶⁶ Tamtéž, s. 490-491.

4 MODALITA V TITULCÍCH TIŠTĚNÝCH PERIODIK

4.1 Vybraná tištěná periodika a rozsah excerpovaného materiálu

Titulky určené k analýze jistotně modalitních a hodnotících postojů v této práci byly excerpovány ze dvou odlišných typů periodik, a to z Mladé fronty Dnes a Reflexu.

MF Dnes je celostátním českým deníkem, který poskytuje tzv. seriózní zpravodajství z domova i ze světa. Zprostředkovává zejména informace z politiky, ekonomiky, kultury a sportu, ale jeho součástí jsou také čtyři magazíny, které vychází jednou týdně. Jedná se o přílohy ONA DNES, DOMA DNES, Magazín DNES a sobotní magazín VÍKEND. Tento deník má redakce ve všech krajských městech, proto kromě základních částí deníku, které jsou publikovány celostátně, vychází každý den také speciální sešit pro konkrétní kraj zprostředkovávající informace z daného regionu. Materiál v této práci byl excerpován z těch výtisků MF Dnes, které byly publikovány v Olomouckém kraji. Jedná se o zpravodajské i publicistické titulky základních novin bez magazínových příloh, které vyšly během ledna, února a března roku 2012. Rozsahem tento materiál čítá 8439 titulků, přičemž převažují titulky zpravodajské.

Druhým zdrojem materiálu je týdeník Reflex. Jedná se o publicisticky zaměřený časopis, který se zabývá nejrůznějšími společenskými, politickými, ekonomickými či kulturními tématy. Cílem autorů jednotlivých článků je reflektovat aktuální dění, komentovat nejrůznějších událostí a aféry a vyvolávat diskuzi o problematických či tabuizovaných tématech. Rozsah materiálu činí 856 titulků (respektive titulkových komplexů)⁶⁷, které byly excerpovány z 25 čísel tohoto periodika publikovaných v roce 2012. Jedná se o čísla 1–25, která vyšla v průběhu ledna až června.

Výběr zdrojů byl motivován právě rozdílným charakterem těchto periodik. Převládající zpravodajský ráz MF Dnes a výrazně publicistické zaměření Reflexu umožňuje porovnat výskyt explicitně vyjádřených jistotně modalitních a evaluativních postojů v titulcích, a to jak v rámci těchto dvou oblastí funkčně publicistického stylu,

⁶⁷ V Reflexu jsou hlavní titulky zpravidla formulovány jako krátké a statické. Často jsou však doplněny o dynamický nadtitulek či podtitulek, který částečně vysvětluje kontext a umožňuje autorovi explicitně vyjádřit subjektivní postoje. Proto budou tyto titulky analyzovány jako celek.

tak při srovnání publicistických textů pocházejících ze dvou různých zdrojů. Materiálový podklad vytváří korpus 9295 titulků různého tematického zaměření. Jsou zde zastoupeny titulky z politiky, ekonomiky, sportu, kultury, počasí a titulky zaměřené na společnost jako takovou. Poměr zastoupení zpravodajství a publicistiky v korpusu je 77,3 % titulků zpravodajských a 22,7 % titulků publicistických.

4.2 Metoda zkoumání

Hodnocení explicitně vyjádřených jistotně modalitních a evaluativních prostředků bude vycházet z jejich kvantitativní a frekvenční analýzy. Při excerpci materiálu bylo důležité shromáždit dostatečně reprezentativní vzorek, na kterém by bylo možné uplatnit statistické zkoumání a sledované jevy vyčíslit. Výsledky přinášející četnost výskytů uspořádáme do tabulek a grafů a postupně je vysvětlíme a okomentujeme na vybraných konkrétních příkladech.⁶⁸ Analýza tak dostane komplexní kvalitativně-quantitativní charakter, který umožní nastínit fungování jednotlivých modalitních prostředků ve vybraných zpravodajských a publicistických titulech.

4.3 Prostředky vyjadřování jistotní modality

Jistotně modalitní postoje mohou vyjadřovat různé dílčí stupně přesvědčení autora textu o platnosti/neplatnosti obsahu výpovědi, které vytváří souvislý přechod mezi jistotou plnou a jistotou téměř nulovou. V následujících podkapitolách budou sledovány zejména hodnoty plné/vysoké jistoty a neplné jistoty, protože hlavním cílem je zjistit, jestli se autoři v titulech snaží zdůraznit své hluboké přesvědčení či se spíše vyjadřují v rovině nejistoty a pochybností. V rámci analýzy konkrétních výskytů však bude na dílčí hodnoty konkrétních jevů upozorněno.⁶⁹

Jednotlivé prostředky vyjadřující různé stupně přesvědčení jsou do jisté míry synonymní, liší se pouze jemnými významovými odstíny (zvláště z hlediska expresivity). Při analýze je budeme komentovat.

⁶⁸ U každého příkladu z Mladé Fronty Dnes bude jasně uvedeno, jestli se jedná o titulek zpravodajský (zprav), nebo publicistický (pub).

⁶⁹ Přihlédnuto bude k vymezení Greplovu (viz kapitola 3.2.2).

4.3.1 Frekvence prostředků jistotní modality

V následující tabulce je uvedena frekvence veškerých prostředků jistotní modality, které se v textech objevily. Je třeba upozornit na to, že v rámci těchto číselných hodnot jsou zahrnuty i ty případy, ve kterých titulky není formulován jako výpověď autora textu, ale obsahuje citaci jiného původce.⁷⁰ Jednotlivé výrazy jsou seřazeny sestupně, podle celkového počtu jejich výskytů, přičemž hodnoty plné jistoty/vysokého stupně přesvědčení a neplné jistoty jsou barevně rozlišeny.

Tabulka 1: Frekvence epistémických výrazů (legenda: plná jistota/vysoký stupeň přesvědčení ■, neplná jistota ■)

Výraz	MF Dnes		Reflex	Celkem
	zpravodajství	publicistika		
<i>možná</i>	19	7	10	36
<i>moci</i>	31	3	1	35
<i>prý</i>	23	4	2	29
<i>snad</i>	16	3	1	20
<i>zřejmě</i>	13	1	4	18
<i>mít</i> ⁷¹	13	2	1	16
<i>vědět</i>	10	5	0	15
<i>říkat</i> ⁷²	11	0	0	11
<i>asi</i>	8	2	0	10
<i>věřit</i>	5	4	0	9
<i>třeba</i>	3	5	0	8
<i>nejspíš</i>	7	1	0	8
<i>údajně/údajné</i>	6	0	1	7
<i>podle (někoho/něčeho)</i>	5	2	0	7
<i>opravdu</i>	4	2	1	7
<i>je potvrzeno/ potvrdit</i>	6	0	0	6

⁷⁰ V těchto případech hraje důležitou roli kategorie původce modality (viz kapitola 4.3.2).

⁷¹ Pouze jako signalizace cizího mínění.

⁷² K tomuto prostředku jsou přiřazena všechna slovesa, která vyjadřují předávání informací pouze při vyjadřování cizího mínění.

<i>je jasně/jasno</i>	4	0	0	4
<i>určitě</i>	1	1	2	4
<i>skutečně</i>	1	1	2	4
<i>mít</i> ⁷³	1	2	0	3
<i>doufat</i>	2	1	0	3
<i>vážně</i>	0	2	1	3
<i>ozhodně</i>	1	1	0	2
<i>nepochybovat</i>	1	1	0	2
<i>pochybovat</i>	2	0	0	2
<i>muset</i>	1	1	0	2
<i>mít jasno/é</i>	2	0	0	2
<i>nemuset</i>	2	0	0	2
výpovědní forma s částicí <i>že</i> ⁷⁴	1	1	0	2
<i>fakticky</i>	0	0	1	1
<i>sotva</i>	1	0	0	1
<i>těžko</i>	0	1	0	1
<i>být přesvědčený</i>	1	0	0	1
<i>být si jist</i>	1	0	0	1
<i>je téměř jisté</i>	1	0	0	1
<i>není jisté</i>	1	0	0	1
<i>nebýt si jistý</i>	1	0	0	1
<i>patrně</i>	1	0	0	1
výpovědní forma s částicí <i>že</i> ⁷⁵	0	1	0	1

Kvantitativní analýza materiálu ukázala, že explicitně vyjádřenou jistotní modalitu (bez ohledu na její hodnotu a užitý prostředek) je možné nalézt jen v 3,1 % celého korpusového materiálu (tzn. ve 286 titulcích). Tato poměrně nízká hodnota signalizuje, že se autoři nesnaží za každou cenu zaujmout subjektivní postoj k platnosti/neplatnosti obsahu výpovědi již v samotném titulku. S ohledem na charakter analyzovaných titulků to ani není dost dobře možné. Jistotní modalita může

⁷³ V tomto případě se jedná o tvary modálního slovesa *mít* ve formě kondicionálu.

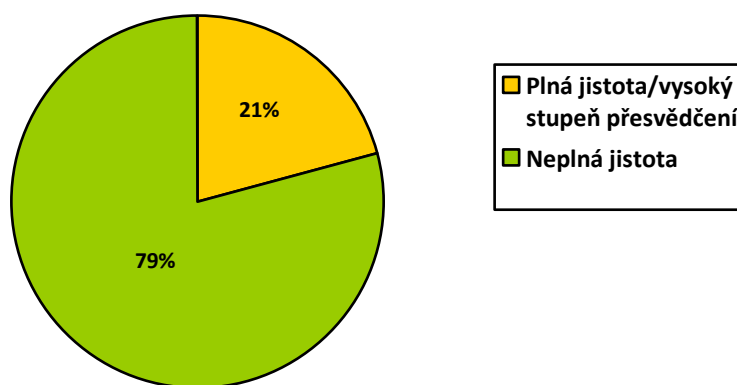
⁷⁴ Výpovědní forma signalizující nejistotu.

⁷⁵ Výpovědní forma signalizující pochybnost.

být uplatněna pouze v dynamických titulcích, a to jen v těch, které obsahují výpověď s funkcí oznamovací. V korpusu se však objevují jak titulky dynamické, tak statické, a jejich komunikační funkce není vždy oznamovací. Často se objevují také výpovědi s funkcí tázací, apelovou či zvolací.⁷⁶

V grafu č. 1 je možné vidět, že v rámci titulků s explicitně vyjádřenou modalitou zřetelně převládá výpovědní nejistota. Plnou jistotu/vysokou míru přesvědčení je možné najít jen ve 21 % (tzn. v 59 titulcích). Tomu odpovídají také výsledky v tabulce č. 1., jak je vidět, prvních pět nejfrekventovanějších pozic je zastoupeno prostředky neplné jistoty.

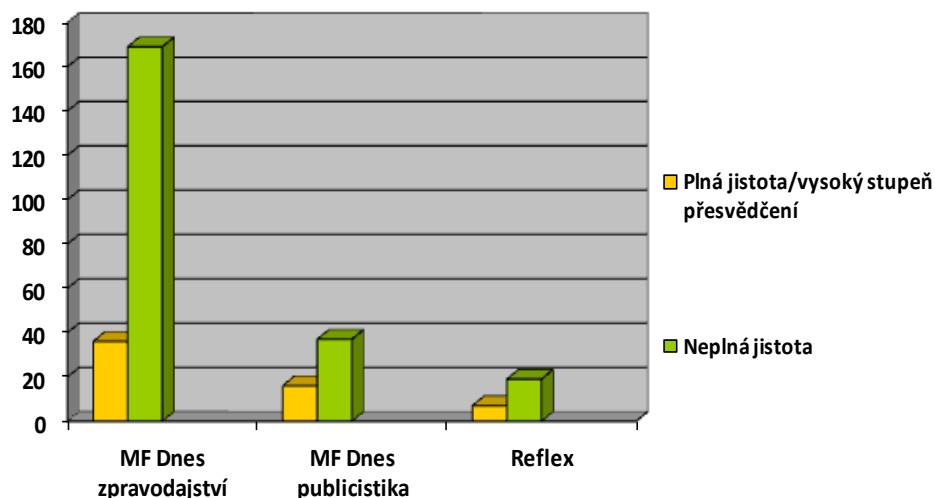
Graf č. 1: Vyjadřování jistoty vs. vyjadřování nejistoty

Podrobné rozmístění jednotlivých prostředků v korpusu bylo pro přehlednost zaneseno do grafu č. 2. Z grafu vyplývá, že nejvíce epistémických prostředků bylo nalezeno v titulcích zpravodajských, což ovšem souvisí s tím, že zpravodajské titulky tvoří větší část analyzovaného materiálu. V případě, že by byly zpravodajství a publicistika zastoupeny v korpusu rovnoměrně, bylo by možné předpokládat převahu vyjadřování jistoty a nejistoty v textech publicistických. Dále je patrné, že v rámci publicistických textů se plná jistota častěji objevuje v MF Dnes.

⁷⁶ Zvláštní postavení v rámci jistotní modality mají výpovědi s jinými komunikačními funkcemi, které obsahují adverbialní výrazy typu *opravdu* (viz kapitola 4.3.3.3).

Graf č. 2: Rozložení jistotně modalitních prostředků v korpusu z hlediska rozmístění v korpusu

4.3.2 Kategorie původce modality

Ve snaze zachovat v titulcích určitou objektivitu a odstup autoři využívají možnosti zaujmout čtenáře prostřednictvím citací různých osob, o nichž ve zprávách/článcích píší. Tyto titulky mohou mít podobu přímých řečí, nepřímých řečí nebo parafrází a jejich užití autorům umožňuje distancovat se od záruk jistoty/nejistoty případně pravdivosti tvrzení. Autoři tak mohou zcela objektivně informovat čtenáře o subjektivních jistotně modalitních postojích někoho jiného.

Kategorie původce modality je tedy pro analýzu jistotní modality v titulcích zásadní. Jak bylo uvedeno v kapitole 3.2.2, za původce modality je považována ta osoba, která jistotní postoj vyjadřuje. Může jím být jednak mluvčí, jednak osoba další, jejíž totožnost je explicitně uvedena. Třetí možností je pak zprostředkování tzv. cizího mínění. Všechny možnosti budou v analýze zohledněny a komentovány.

4.3.3 Plná jistota a vysoký stupeň přesvědčení

Hodnota plné jistoty/vysokého stupně přesvědčení je v textech reprezentována širokou škálou výrazů. Z výsledků vyplývá, že nejčastěji autoři signalizují tuto hodnotu postojovými predikáty (31 výskytů) a epistémickými částicemi (23 výskytů).

Pouze ve dvou případech je plné přesvědčení/vysoká hodnota vyjádřena modálním slovesem *muset* a v jednom případě výpovědní formou s částicí *že*.

4.3.3.1 Vyjadřování plné jistoty

Oblast jistotní modality je ohraničena dvěma krajními póly. Na jedné straně může původce vyjádřit plnou jistotu přesvědčení o platnosti/neplatnosti obsahu výpovědi, na druhé straně pak může také signalizovat svou absolutní neznalost sdělovaného obsahu.⁷⁷

Při vyjadřování plné jistoty původce sděluje obsah výpovědi jako stoprocentně platný/neplatný, bez ohledu na to, z čeho jeho přesvědčení vychází, či zda se jedná o tvrzení pravdivé. Mirek Čejka uvádí, že „hodnota plného přesvědčení je v rámci jistotní modality formálně bezpříznaková a není nutné ji v jazyce vyjadřovat“.⁷⁸ Titulky bez explicitního vyjádření plného přesvědčení jsou v korpusu hojně zastoupeny. V příkladech č. 1–10 je možné vidět ukázky titulků, po jejichž přečtení nemají čtenáři důvod pochybovat o pravdivosti sdělení:⁷⁹

- Př. č. 1:** *Muž zastavil kvůli poruše auta, smetla ho jiná řidička* (MFD zprav 2. 1. 2012)
- Př. č. 2:** *Do půli ledna bude teplo a deštivo* (MFD zprav 2. 1. 2012)
- Př. č. 3:** *V Šumperku postaví novou hasičskou zbrojnici* (MFD zprav 12. 1. 2012)
- Př. č. 4:** *Pátrání po obětech z Concordie skončilo* (MFD zprav 1. 2. 2012)
- Př. č. 5:** *Na pražský orloj se vrátil Marnivec a Smrtka* (MFD zprav 11. – 12. 2012)
- Př. č. 6:** *Dráhy udělaly objev. Když nechodí průvodčí, lidé neplatí* (MFD zprav 1. 3. 2012)

⁷⁷ Absolutní neznalost může být explicitně vyjádřena slovesem *nevědět*. Toto vyjádření s sebou však přináší určité komplikace, protože v momentě, kdy mluvčí použije formulaci *nevím, že...*, tak už vlastně ví. Podrobněji viz ŽAŽA, S.: *K úloze tzv. větných adverbii při vyjadřování postoje mluvčího k propozičnímu obsahu*. In: Slovo a slovesnost, 1979, s. 135.

⁷⁸ ČEJKA, M.: *Postavení jistotní modality ve struktuře výpovědi*. In: Otázky slovanské syntaxe IV/2, 1980, s. 53.

⁷⁹ Je třeba upozornit na to, že smysl některých výpovědí v titulcích může být ironický, přestože ironie nemusí být po přečtení titulku na první pohled zřejmá. Smysl takovýchto titulků může vysvětlit až kontext následující zprávy.

Př. č. 7: *Pohlavek je povolen. Premiér nechce zakázat tělesné tresty* (MFD zprav 6. 3. 2012)

Př. č. 8: *Zemřel patriarcha koptské církve* (MFD zprav 19. 3. 2012)

Př. č. 9: *Řecko se stává rájem extremistů* (Reflex 10. 5. 2012)

Př. č. 10: *Popravili mi syna. Bez důkazů* (Reflex 17. 5. 2012)

V běžné komunikaci je nicméně možné setkat se také s explicitním vyjádřením této hodnoty. Děje se tak ale pouze v určitých kontextech a za jistých podmínek. Jedná se především o případy, kdy se mluvčí snaží příjemce ujistit o svém hlubokém přesvědčení o platnosti/neplatnosti obsahu. Tuto hodnotu je možné explicitně vyjádřit slovesem *vědět*.

Frekvenční analýza epistémických prostředků ukázala, že tento výraz je relativně frekventovaný. Objevil se celkem v 15 titulcích, což z hlediska dalších výrazů signalizujících plnou jistotu/vysokou míru přesvědčení znamená, že se titulky se slovesem *vědět* vyskytují nejčastěji. Výraz *vědět* je přítomen v titulcích zpravodajských i publicistických, ale pouze v těch, které byly excerpovány z MF Dnes. V Reflexu je výskyt tvarů tohoto slovesa nulový. Objevuje se například v těchto titulcích:

Př. č. 11: *Brankářka Raníková dala gól. Bude to drahé, ví* (MFD zprav 27. 1. 2012)

Př. č. 12: *Sedím na odjištěné bombě, ví Čada* (MFD pub 17. 2. 2012)

Př. č. 13: *Cyklistika je mé poslání, ví Sastre* (MFD pub 18. 1. 2012)

Př. č. 14: *Pouzar: **Vím, že** víra uzdravuje* (MFD pub 23. 1. 2012)

Př. č. 15: *Úřad: **Víme, kdo** vynesl výplatnici Nagyové* (MFD zprav 21.– 22. 1. 2012)

Př. č. 16: ***Vím, že** byl problém s mým autem* (MFD zprav 30. 1. 2012)

Př. č. 17: *Hořký debut Přikryla ve Spartě: **Víme, že** titul v kapse nemáme* (MFD zprav 5. 3. 2012)

V příkladu č. 14 je predikát *vím* součástí přímé řeči. Původcem modality vyjadřující plné přesvědčení je zde tedy explicitně uvedený hokejista Jaroslav Pouzar. Podobně jsou formulovány také titulky v příkladech č. 15, 16 a 17. V příkladu č. 15 je původce modality zobecněn. Po přečtení samotného titulku tak není patrné, jestli se

jedná o oficiální informaci úřadu vlády zprostředkovanou tiskovým mluvčím, či o neověřenou zprávu, která z úřadu unikla. Stejně zavádějící je i příklad č. 17. Sloveso *vědět* je zde v 1. osobě plurálu, takže autor výpovědi mluví za celé družstvo Sparty. Jestli se však jedná o výpověď zmiňovaného fotbalisty Tomáše Přikryla, není z titulku na první pohled zřejmé. V příkladu č. 16 není původce výpovědi uveden vůbec. Dokonce autor tuto výpověď nijak graficky neoznačil, přestože je jasné, že se jedná o citaci. Všechny nejasnosti, které po přečtení titulků vyplynuly, je možné vysvětlit až z kontextu celých článků. V některých případech může čtenáři usnadnit interpretaci již samotná grafická úprava textu (např. může být doplněn fotografií). Z hlediska jistotní modality je však důležité, že všechny tyto titulky je možné posuzovat jako objektivní výpovědi autorů, protože původce modality není totožný s autorem.

Většina výskytů slovesa *vědět* v titulcích je nicméně užita tak, jak je vidět v příkladech č. 11–13. V nich je toto sloveso užito ve 3. osobě singuláru přezenta a je součástí uvozovací věty, která následuje za výpovědí explicitně uvedeného mluvčího.⁸⁰ I v těchto případech je zřejmé, že sloveso *vědět* zde signalizuje plnou jistotu. Autor textů totiž zprostředkovává informace, které konkrétní původci uvedli jako fakt. Obsah jednotlivých titulků by totiž bylo možné parafrázovat například takto: *Brankářka Raníková dala gól. Ví, že to bude drahé; Sastre ví, že cyklistika je jeho poslání* atd.

4.3.3.2 Prostředky vyjadřující vysoký stupeň přesvědčení o platnosti/neplatnosti obsahu

Hranice mezi přechodem od plné jistoty k vysokému stupni přesvědčení o platnosti/neplatnosti obsahu je velmi jemná. Užití výrazů vysokého stupně přesvědčení je však ovlivněno tím, zda se původce snaží vyjádřit platnost/neplatnost obsahu kladného nebo záporného.

Hodnota vysokého stupně přesvědčení mluvčího o platnosti obsahu se blíží hodnotě 100 %. Tuto hodnotu je možné parafrázovat jako „jsem přesvědčen, že...“. Protipólem této hodnoty je pak vysoký stupeň přesvědčení o neplatnosti obsahu ve významu „pochybují, že...“, který se blíží jistotě 0 %.

⁸⁰ Ani v těchto případech nejsou zprostředkované citace nijak graficky označeny.

1. Postojové predikátory

Nejfrekventovanějším výrazem vysoké míry přesvědčení je predikátový výraz *je potvrzeno*, který se vyskytoval pouze ve zpravodajských titulcích MF Dnes. Jak je vidět v příkladech č. 18–20, má tento výraz zpravidla podobu větného ekvivalentu, ve kterém došlo k vynechání sponového slovesa *být*. Tento ekvivalent zpravidla předchází hlavní části výpovědi, takže zde dochází k vyjádření jistotní modality totální. Na rozdíl od titulků se slovesem *vědět*, ve kterých byl původce modality vždy odlišný od autora textu, v titulcích, které obsahují výraz *potvrzeno*, je ve všech uvedených příkladech původce modality totožný s autorem. Co se týká působení těchto titulků, můžeme říci, že využití větného ekvivalentu místo formulace *je potvrzeno, že...* umožňuje autorovi více zapůsobit na čtenáře.

Př. č. 18: *Potvrzeno. Weber střídá Medynského* (MFD zprav 8. 3. 2012)

Př. č. 19: *Potvrzeno: Horník nastupuje v Chomutově* (MFD zprav 4. – 5. 2. 2012)

Př. č. 20: *Potvrzeno: klíšata loni útočila nejvíc za poslední léta* (MFD zprav 16. 1. 2012)

Vedle tohoto analytického predikátu se v textech objevuje také sloveso *potvrdit*. V příkladech č. 21 a 22 má podobu 3. osoby singuláru préterita a stojí v pozici uvozovacího slovesa.

Př. č. 21: *Vězení ne, držení ženy z okna je jen výtržnictví, potvrdil soud* (MFD zprav 5. 1. 2012)

Př. č. 22: *Zakázky ČEZ pro Škodu jsou O. K., potvrdil ve svém auditu ČEZ* (MFD zprav 12. 1. 2012)

Predikátový výraz *je potvrzeno* stejně jako další analytické predikáty tohoto typu například *je jasno/é, je (téměř) jisté* (příklady č. 23–26) nevyžadují valenční pozici pro participant původce, jako je tomu při užití predikátů *být přesvědčený, být si jistý, potvrdit, nepochybovat, pochybovat* atd. (příklady č. 21, 22, 27–31). V obou případech však není pochyb o tom, že tyto výrazy vyjadřují vysokou hodnotu přesvědčení původce o platnosti obsahu. Jestliže je původce modality totožný

s mluvčím, má tato pozice formu substantiva v 1. osobě (příklad č. 28), jestliže ne, je vyjádřen ve formě 3. osoby (příklady č. 21, 22, 27, 29, 30 a 31).

Př. č. 23: *Je jasno, košířský zámek vylepší jen krajské miliony* (MFD zprav 25. 1. 2012)

Př. č. 24: *Je to jasné. Tramvaj pojedje na Nové Sady přes Šantovku* (MFD zprav 4. 1. 2012)

Př. č. 25: *Zloděj měl indulonu. Bylo jasné, kde ukryl lup* (MFD zprav 7.–8. 1. 2012)

Př. č. 26: *Úspory díru v rozpočtu příliš nezalepí, vyšší daň je téměř jistá* (MFD zprav 13. 3. 2012)

Př. č. 27: *Ted' je řada zase na nás, je přesvědčený kapitán Sparty* (MFD zprav 19. 3. 2012)

Př. č. 28: *Nepochybují, že se Sigma zachrání* (MFD pub 13. 2. 2012)

Př. č. 29: *Bárta uplácel, je si jistá policie* (MFD zprav 10. 1. 2012)

Př. č. 30: *Končíme s kamenováním, překvapil Írán. Experti pochybují* (MFD zprav 15. 2. 2012)

Př. č. 31: *Kalousek pochybuje o řecké dohodě* (MFD zprav 22. 2. 2012)

2. Epistémické částice

Nesklonné výrazy *rozhodně*, *určitě*, *sotva* a *těžko* jsou s výše uvedenými predikáty funkčně synonymní. Jsou vždy nositeli větného přízvuku a je možné je interpretovat jako lexikalizované parenteze.⁸¹

Epistémické částice *rozhodně* a *určitě*⁸² signalizují vysokou jistotu přesvědčení o platnosti obsahu. Častěji se objevují v textech publicistických, a to jak v MF Dnes, tak v Reflexu, zvláště v titulcích k recenzím (příklady č. 32–34). Naopak vysoký stupeň přesvědčení o neplatnosti obsahu vyjadřují částice *sotva* a *těžko*, jejichž výskyt je v titulcích ojedinělý (příklady č. 36 a 37).

⁸¹ K lexikalizovaným parentezám patří i další částice vyjadřující jiné epistémické hodnoty. Např.: *asi*, *snad*, *možná* atd. viz KOMÁREK, M.: *K jednomu funkčnímu rozdílu v soustavě partikulí*. In: *Slovo a slovesnost*, 1979, s. 139.

⁸² Výraz *určitě* je polyfunkční, viz kapitola 4.3.3.3.

- Př. č. 32:** *Na jevišti **rozhodně** nebudeme dvě hodiny jen plakat* (MFD pub 2. 1. 2012)
- Př. č. 33:** *Dvojité kříž je až příliš drastický, ale **rozhodně** to není žádný krvák* (MFD pub 7. 2. 2012)
- Př. č. 34:** *Van Halen si **určitě** koupím* (Reflex 23. 2. 2012)
- Př. č. 35:** *Mrazy a sněžení vydrží na horách **určitě** až do konce ledna* (MFD zprav 17. 1. 2012)
- Př. č. 36:** *A co důchod milá královno? V zemi pohádek **sotva*** (MFD zprav 14. – 15. 1. 2012)
- Př. č. 37:** *Žena lékařkou? **Těžko**, vždyť má lehčí mozek* (MFD pub 17. – 18. 3. 2012)

3. Modální sloveso *muset*

Modální sloveso *muset*, jehož primární funkce slouží k vyjádření „nutnosti“ v rámci voluntativní modality, se ve své sekundární, jistotně modalitní funkci vyjadřující vysokou hodnotu přesvědčení o platnosti/neplatnosti obsahu vyskytlo pouze v jednom titulku zpravodajském a v jednom publicistickém.

Př. č. 38: *Že tu roste nový Jágr? To **musí** být omyl* (MFD pub 14. 2. 2012)

Př. č. 39: *„Tenhle rok bude lepší než 2011. **Musí** být!“* (MFD zprav 2. 1. 2012)

Publicistický titulek v příkladu č. 38, který je formulován jako reakce na jistou informaci, jejíž konkrétní smysl může vylítnout až po přečtení celé zprávy, je vytvořen ze dvou výpovědí. Obě tyto části, ve kterých jsou zastoupeny dva typy prostředků jistotní modality, svým významem vyjadřují vysokou míru přesvědčení o neplatnosti obsahu. V první části titulku původce vyjadřuje nad získanou informací pochybnost ve formě tázací věty s částicí *že*. Vzápětí však svou pochybnost přeformuluje ve vysokou jistotu svého přesvědčení o neplatnosti této informace prostřednictvím slovesa *muset*.

4.3.3.3 Vyjadřování upřímnosti

V titulcích se často objevují partikule, které jsou svým významem blízké partikulím jistotně modalitním, ale zpravidla jsou v mluvnicích řazeny do zvláštní kategorie. Jedná se o částice *opravdu*, *skutečně*, *vážně*, *určitě* a *fakticky*.⁸³

Tyto prostředky jsou většinou polyfunkční a od jistotně modalitních částic se liší zejména tím, že mohou být užity také ve výpovědích s funkcí otázky, výzvy, přání, slibu, výtky, omluvy, výhrůžky atd. Stanislav Žaža tuto skupinu adverbii, která „dotvrzují někým ověřenou skutečnost“, označuje jako konfirmativa,⁸⁴ v *Encyklopedickém slovníku češtiny* jsou pak označeny jako částice ujišťovací.⁸⁵ Jednotlivé výrazy se objevují zejména v dialogických, zvláště polemických kontextech a mluvčí jimi signalizuje, že z jeho hlediska je obsah výpovědi zaručen, že výpověď je pravdivá, splňuje tedy tzv. podmínku upřímnosti. M. Čejka uvádí, že: „Úspěšné tvrzení s tímto komentorem musí však zároveň splňovat i přípravnou podmínku, že totiž mluvčí má k dispozici důkazy, důvody atd. pro svou víru v pravdivost vyjadřované propozice. Užívá-li mluvčí v konstatačním typu výpovědi komentoru opravdu, bere na sebe silnější závazek než pouhou víru: tvrdí tím, že jeho víra v pravdivost vyjadřované propozice je opodstatněná a podle jeho soudu nevyvratitelná a že díky tomuto faktu, který by byl v případě potřeby schopen zdůvodnit (...), má i právo tvrdit danou propozici a opravňovat i druhé k tomu, aby se dovolávali její pravdivosti a počítali s ní.“⁸⁶

V korpusu bylo nalezeno celkem šestnáct titulků, které nějaký z těchto výrazů obsahovaly. Některé z nich uvádíme v příkladech č. 40–47. Objevily se jak ve zpravodajství, tak v publicistických textech, zejména v kulturních rubrikách. Příklady č. 44–46 obsahují ukázky titulků k recenzím.

Zatímco ve zpravodajství MF Dnes se objevily jen výrazy stylově neutrální, v publicistice autoři využili také výrazů *fakticky* a *vážně*, které jsou vnímány jako hovorové.

⁸³ Do této kategorie bývají řazeny také partikule další: *evidentně*, *vskutku*, *jistě*, *fakt*, *hov. nabeton* aj.

⁸⁴ ŽAŽA, S.: *K úloze tzv. větných adverbii při vyjadřování postoje mluvčího k propozičnímu obsahu*. In: Slovo a slovesnost, 1979, s. 136.

⁸⁵ KARLÍK, P. – NEKULA, M. – PLESKALOVÁ, J.: *Encyklopedický slovník češtiny*.

Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 265.

⁸⁶ ČEJKA, M.: *Adverbia jako postojové propoziční komentory: typ opravdu*. In: Slovo a slovesnost, 1979, s. 214.

- Př. č. 40:** *Kvůli hrazení léků na vzácné choroby stát **určitě** nezchudne* (MFD pub 11. 1. 2012)
- Př. č. 41:** *Alimenty si z daní **skutečně** neodečtete* (MFD zprav 21. 2. 2012)
- Př. č. 42:** *Školák vyhrožoval řediteli, že ho zapíchne. **Skutečně** u něj našli nůž* (MFD zprav 17. 1. 2012)
- Př. č. 43:** *Britové po letech přiznali, že „špionský kámen“ byl **opravdu** jejich* (MFD zprav 20. 1. 2012)
- Př. č. 44:** *Překvapení se nekoná, Cizí příběh **opravdu** líčí odcizení* (MFD pub 30. 3. 2012)
- Př. č. 45:** *Něco tu nehraje, zní v Labyrintu – a **vážně** tam nehraje skoro nic* (MFD pub 12. 1. 2012)
- Př. č. 46:** *Poklusem Klus*
*Tomáš Klus se **fakticky** stal nejpopulárnějším zpěvákem Česka* (Reflex 19. 1. 2012)
- Př. č. 47:** *Sejdeme se v díře*
*Vazební cela u nás **skutečně** připomíná torturu na lámání lidí* (Reflex 21. 6. 2012)

Těmito výrazy se zabýval i M. Grepl. Partikule *opravdu*, *skutečně*, *nabeton* aj. od prostředků vyjadřujících jistotně modalitní postoje odděluje a jejich význam vysvětluje v rámci výkladů o komunikační funkci ujišťování. Kromě výše zmíněných partikulí k prostředkům této funkce řadí také performativa typu *přísahat*, *zaručovat*, *ubezpečovat* či *ujišťovat*.⁸⁷ Z hlediska významu je tak možné jednotlivé prostředky považovat za synonymní, což dokazuje titulek v následujícím příkladu. Na rozdíl od příkladů č. 40–47 v něm však není původcem modalitní sam autor.

- Př. č. 48:** *Ulice 8. května je bezpečná, **ujišťuje** radnice* (MFD zprav 2. 2. 2012)

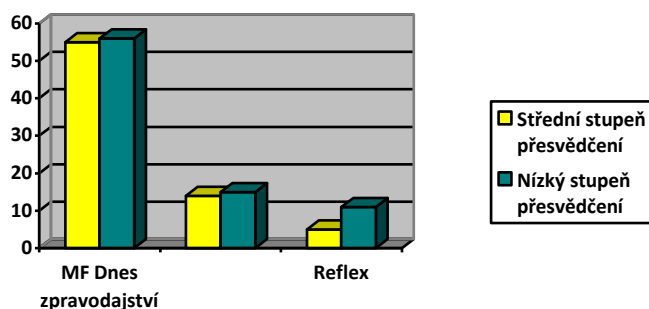
⁸⁷ GREPL, M. – KARLÍK, P.: *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 492.

4.3.4 Vyjadřování nejistoty

Přesvědčení mluvčího o platnosti/neplatnosti obsahu se pohybuje mezi hodnotami střední a nízké jistoty. Střední stupeň přesvědčení o platnosti obsahu se pohybuje od 50 % výše (tuto hodnotu je možné parafrázovat jako „předpokládám, domnívám se, že...“), zatímco přesvědčení o neplatnosti obsahu vyjadřuje jistotu od 50 % níže (ve smyslu „nepředpokládám, že...“). Nízký stupeň přesvědčení o platnosti obsahu (velká nejistota) se pak pohybuje kolem 50 %.

V grafu č. 3 je zobrazen poměr prostředků vyjadřujících střední a nízkou jistotu v rámci korpusu (bez prostředků spadajících do kategorie tzv. cizího mínění, které bude věnována pozornost v kapitole 4.3.5). Z grafu vyplývá, že zastoupení titulků z hlediska těchto dvou hodnot je téměř vyrovnané. Vyjadřování velké nejistoty převažuje jen minimálně.

Graf č. 3: Střední jistota vs. velká nejistota

4.3.4.1 Střední stupeň přesvědčení o platnosti/neplatnosti obsahu

V češtině je možné střední stupeň přesvědčení signalizovat různými způsoby. V titulcích je tato hodnota nejčastěji vyjádřena epistémickými částicemi, ale objevují se také postojoyé predikáty, či modální sloveso *mít*.

1. Epistémické částice

Střední stupeň přesvědčení je v korpusu zastoupen epistémickými částicemi *nejspíš, zřejmě, asi a patrně*. Tyto partikule se vyskytují zejména ve zpravodajství. Největší počet výskytů byl zaznamenán v případě partikule *zřejmě* (tento výraz se

v titulcích objevil celkem v 18 případech), nejméně frekventovaným výrazem je naopak partikule *patrně* (pouze jediný výskyt).

K tomuto typu prostředků by bylo možné přiřadit také částici *snad*, ale vzhledem k její polyfunkčnosti ji budeme komentovat samostatně v kapitole 4.3.4.3.

Konkrétní ukázky titulků, ve kterých je signalizována střední jistota prostřednictvím epistémických částic uvádíme v příkladech č. 49–60:

- Př. č. 49:** *Radnice zřejmě omezí v části města hazardní hry* (MFD zprav 3. 2. 2012)
- Př. č. 50:** *Zřejmě jsem ho zabil já, ale nic si nepamatuji, řekl obžalovaný* (MFD zprav 18. 2. 2012)
- Př. č. 51:** *Slovenská Gorila porodila*
Volbami na Slovensku se zřejmě uzavře kariéra Mikuláše Dzurindy (Reflex 9. 2. 2012)
- Př. č. 52:** *Tour de ski se do Česka nejspíš nevrátí* (MFD zprav 2. 1. 2012)
- Př. č. 53:** *Nehoda luxusní lodi: vinen je nejspíš kapitán* (MFD zprav 17. 1. 2012)
- Př. č. 54:** *Velká pardubická se poběží letos nejspíš v sobotu* (MFD zprav 3. 2. 2012)
- Př. č. 55:** *„Asi mám jednu vadu: Nevím, odkud pocházejí ty peníze“* (MFD zprav 28.– 29. 1. 2012)
- Př. č. 56:** *Násilí vyloučeno, Příbyl zemřel asi kvůli zdravotním potížím* (MFD zprav 11. – 12.2012)
- Př. č. 57:** *Asi jsem to udělal, řekl o vraždě Monyové její manžel* (MFD zprav 16. 2. 2012)
- Př. č. 58:** *Tenisový král vyprodal Prahu. Nakonec však (asi) nepřijede* (MFD zprav 28. 3. 2012)
- Př. č. 59:** *Zkázu Fobosu zaviniho (asi) Slunce* (MFD zprav 27. 1. 2012)
- Př. č. 60:** *Fotbal v Česku patrně začne podle plánu* (MFD zprav 16. 2. 2012)

Z příkladů vyplývá, že ve většině titulků je původcem modality sám autor. Jiný původce se vyskytuje pouze v příkladech č. 50, 55 a 57 a je buď explicitně uveden, nebo je výpověď označena graficky prostřednictvím uvozovek.

V příkladech č. 58 a 59 jsou výrazy jistotní modality ohraničeny závorkami. Čtenář tak může nabýt dojmu, že nejistota je jen potenciální a že informace, která z titulku vyplývá, je platná.

2. Postojové predikáty

Hodnota středního stupně přesvědčení je v titulcích vyjádřena jednak analytickými postojovými predikáty *není jisté*, *nebýt si jistý*, jednak slovesy *věřit* a *doufat*.

Analytické predikáty *není jisté*, *nebýt si jist* se v korpusu objevily jen ojediněle. Charakter těchto prostředků je stejný jako v případě výrazů *je jisté*, *být si jist*.⁸⁸ Výskyty byly zaznamenány ve dvou titulcích (příklady č. 61 a 62), přičemž subjektivní postoj autora byl vyjádřen pouze ve druhém z nich.

Př. č. 61: *Trpěly „vlčí děti“? soudce si **není jistý**. Zrušil otci vězení* (MFD zprav 2. 3. 2012)

Př. č. 62: *Keňa objevila ropu, **není jisté**, zda bude těžit* (MFD zprav 27. 3. 2012)

Z hlediska frekvence se však častěji objevují titulky, ve kterých je střední jistota signalizována slovesy *věřit* a *doufat*. Zdeněk Hlavsa tato slovesa řadí do podskupiny sloves „*sentiendi*“ (tedy sloves „mentálního vlastnění“),⁸⁹ která kromě toho, že vyjadřují vlastnění dané informace, zároveň signalizují, zda je daná informace jistá, pravděpodobná nebo nejistá. Mají proto obdobný význam jako epistémické částice *snad*, *pravděpodobně* atd. Z. Hlavsa uvádí, že: „Modální význam těchto sloves se navrstvuje na poměrně pestrý rejstřík dalších významových příznaků. Například se tato slovesa navzájem liší tím, že vyjadřují, z jakých důvodů je informace nejistá: u *věřit* je to nedostatek racionálního ověření, u *doufat* nemohla být ověřena proto, že ji vlastník zatím nepřijal, nýbrž si ji jen sám utvořil.“⁹⁰ Obě tato slovesa spolu s nejistotou vyjadřují zároveň sémantické rysy naděje a obavy, tzv. postoje expektativní (viz kapitola 4.3.4.3).

V příkladech č. 63–67 jsou uvedeny ukázky titulků s těmito slovesy. Všechny jsou formulovány jako objektivní výpovědi s explicitně vyjádřenými původci.

⁸⁸ Viz postojové predikáty vyjadřující vysoký stupeň přesvědčení (kapitola 4.3.3.2).

⁸⁹ Kromě výrazů *doufat* a *věřit* sem dále patří *domnívat se*, *myslet si*, *předpokládat*, *soudit*, *zdat se* atd.

⁹⁰ HLAVSA, Z.: *Modalitní funkce sloves „sentiendi“*. In: *Slovo a slovesnost*, 1979, s. 106.

- Př. č. 63:** *Kluci mají šanci udělat finále, věří ikona Kohoutů Brančík* (MFD pub 13. 3. 3012)
- Př. č. 64:** *S Janotkou se už zase v Sigmě počítá. Na jaře budu lepší, věří* (MFD zprav 14. 2. 2012)
- Př. č. 65:** *Šimůnek změnil trenéra a doufá: Třeba Štybara konečně porazím* (MFD zprav 7. 8. 1. 2012)
- Př. č. 66:** *Nic nás nemůže zastavit, vůbec nic, věří šéf kotle* (MFD zprav 13. 2. 2012)
- Př. č. 67:** *Studenti věří, že právnická fakulta v Plzni přežije* (MFD zprav 8. 3. 2012)

3. Modální sloveso *mít*

Modální sloveso *mít* ve svém primárním významu vyjadřuje voluntativní význam „nutnosti“. V některých případech však může být ve formě kondicionálu uplatněno také ve své sekundární jistotně modalitní funkci, která je podmíněná kontextem. V textech se tento prostředek objevil celkem ve třech příkladech, na ukázkou uvádíme alespoň jeden z nich (příklad č. 68).

Př. č. 68: *Nemocní*

Vláda trpí chorobami, měla by však přežít (MFD pub 14. 3. 2012)

Autor svým publicistickým článkem reaguje na snahy opozice vyslovit vládě nedůvěru. O úspěšnosti těchto snah si však není jistý, což vyjadřuje právě kondicionálem modálního slovesa *mít*. Význam tohoto titulku by tak mohl být parafrázován tímto způsobem: *Vláda trpí chorobami, nejspíš však přežije*.

4.3.4.2 Nízký stupeň přesvědčení o platnosti/neplatnosti obsahu

Hodnota nízkého stupně přesvědčení o platnosti obsahu je specifická tím, že mluvčí současně připouští platnost jak kladného, tak záporného obsahu (např. *Je možné, že se urazil / ale je také možné, že se neurazil*.). Prostředky vyjadřující tuto hodnotu patří v korpusu mezi nejfrekventovanější, což do jisté míry vypovídá jednak o opatrnosti autorů vyslovovat jasné/jisté závěry, jednak o tendenci vyvolávat ve čtenářích pochybnosti.

1. Epistémické částice *třeba, možná*

Frekvenční analýza ukázala, že nejvíce zastoupeným prostředkem této hodnoty (a také nejvíce zastoupeným prostředkem jistotní modalit v titulcích vůbec) je výraz *možná*. Objevuje se celkem v 36 titulcích (19 zpravodajských a 17 publicistických). Nižší frekvence pak byla zaznamenána u synonymního výrazu *třeba* (celkem 8 výskytů pouze v MF Dnes).

Ve většině titulků s explicitně vyjádřenou nízkou mírou přesvědčení je původcem modalit sám autor (příklady č. 69–71). Ale stejně jako v kategoriích s jinou hodnotou, se objevilo několik titulků, ve kterých tomu tak není. Jedná se zejména o titulky ze sportovních rubrik, které uvádíme v příkladech č. 72–74. Jak je vidět na některých příkladech, i tady se relativně často objevují prostředky nejistoty ohraničené závorkami.

Př. č. 69: *Zlosynové od kosti*

*Vědci **možná** objevili souvislost mezi tvarem obličeje a charakterem*
(Reflex 10. 5. 2012)

Př. č. 70: *Lee Harvey Oswald*

*Muž, který **(možná)** zastřelil ameického prezidenta Kennedya* (Reflex
5. 1. 2012)

Př. č. 71: *Ray **(možná)** odletěl na Mars* (Reflex 14. 5. 2012)

Př. č. 72: *Pospíšíl: Změnu prosazují dál, i když to **možná** bude bolet* (MFD zprav
25. – 26. 2012)

Př. č. 73: *Baroš na šampionátu **možná** skončí, naznačil trenér reprezentace* (MFD
zprav 8. 3. 2012)

Př. č. 74: ***Třeba** zůstanu v NHL ještě dva roky, říká Jágr* (MFD pub 22. 3. 2012)

Př. č. 75: *Superpojistka*

*Maďarská ústava na unijní lavici obžalovaných. **Možná*** (MFD pub
20. 1. 2012)

V některých titulcích se autoři snaží záměrně upozornit na to, že kdyby byla platnost kladného či záporného obsahu potvrzena, mohlo by to znamenat hrozbu pro určitou skupinu lidí. Například v příkladu č. 75 je uveden titulek, ve kterém autor textu sděluje, že se *možná* zvýší DPH. Přestože v době, kdy se zpráva v MF Dnes

objevila, ještě nebyl návrh na zvýšení DPH vládou schválen, mohl takto formulovaný titulek vyvolat obavy či pohoršení, zejména u osob, které se ocitly v tíživé finanční situaci. Podobně mohou vyvolat větší či menší obavy i titulky v příkladech č. 75–79.

- Př. č. 75:** *DPH se **možná** zvýší na 15 a 21 procent* (MFD zprav 12. 3. 2012)
- Př. č. 76:** *Stovky žen musí k lékaři. **Možná** dostaly špatný prsní implantát* (MFD zprav 4. 1. 2012)
- Př. č. 77:** *Mráz **možná** zpozdí fotbalovou ligu* (MFD zprav 8. 2. 2012)
- Př. č. 78:** *Česko **možná** vypoví dohodu s USA* (MFD zprav 4. 1. 2012)
- Př. č. 79:** *Nizozemský princ je v kómatu, už se **možná** nikdy neprobere* (MFD zprav 25. – 26. 2. 2012)

2. Modální slovesa

Nízký stupeň přesvědčení mluvčího o platnosti kladného či záporného obsahu je možné vyjádřit také modálními slovesy *moci* a *nemuset*, jejichž primární význam vyjadřuje „nutnost“ nebo „možnost“.

V případě kladného obsahu se nejistota vyjadřuje prostřednictvím slovesa *moci*. Tento prostředek je nejfrekventovanějším jistotně modalitním prostředkem ve zpravodajství (celkem 31 výskytů) a druhým nejfrekventovanějším vůbec (hned po partikuli *možná*). V příkladech č. 80–90 uvádíme některé z nich.

- Př. č. 80:** *Němci vytvoří databázi neonacistů. **Mohou** v ní být i Češi* (MFD zprav 19. 1. 2012)
- Př. č. 81:** *Írán **může** vyhnat naftu nad 40* (MFD zprav 23. 1. 2012)
- Př. č. 82:** *Jícha **může** obhájit pozici Hráče roku* (MFD zprav 26. 1. 2012)
- Př. č. 83:** *Je vám zima? Připravte se na větší. **Může** být i -30* (MFD zprav 31. 1. 2012)
- Př. č. 84:** *O víkendu **může** být až deset stupňů* (MFD zprav 25. – 26. 2. 2012)
- Př. č. 85:** *V Jeseníkách zvýšili lavinový stupeň a **může** být ještě hůř* (MFD zprav 18. – 19. 2012)
- Př. č. 86:** *Bankrot Řecka **by mohl** přijít na bilion eur* (MFD zprav 7. 3. 2012)
- Př. č. 87:** *RWE **by mohlo** vycouvat z Nabucca* (MFD zprav 19. 1. 2012)
- Př. č. 88:** *Londýn **by mohl** mít letiště na Temži* (MFD zprav 19. 1. 2012)

Př. č. 89: *Jágr by mohl hrát za Philadelphii* (MFD zprav 21. – 22. 1. 2012)

Př. č. 90: *Maradona by mohl vést reprezentaci SAE* (MFD zprav 31. 1. 2012)

V příkladech č. 80–85 se sloveso *moci* vyskytuje ve 3. osobě singuláru nebo plurálu indikativu přezenta. Že se jedná o nejistá tvrzení, vysvětluje kontext jednotlivých zpráv. Všechny výpovědi v titulcích bychom tak mohli parafrázovat prostřednictvím analytického predikátu *je možné, že*. Například *Němci vytvoří databázi neonacistů. Je možné, že v ní budou i Češi; Je možné, že Írán vyžene naftu nad 40; Je možné, že Jícha obhájí pozici Hráče roku* atd. Větší frekvence výskytů tohoto slovesa byla zaznamenána ve zprávách o počasí (příklady č. 83 a 84).

Nejistota může být signalizována také prostřednictvím modálního slovesa *mít* v kondicionálu (příklady č. 86–90). Poměr výskytů forem indikativních a kondicionálních je v analyzovaných titulcích přibližně stejný.

3. Výpovědi s částicí *že*

Modalita signalizovaná prostředky gramatickými je na rozdíl od modality vyjádřené lexikálně v titulcích zastoupena ojedinele. V korpusu se objevila pouze ve třech případech. Jeden z výskytů byl již uveden v příkladu č. 30, v němž byla součástí titulku tázací věta s částicí *že*. V tomto případě však gramatická forma nevyjadřovala nejistotu, ale pochybnost.

Další dva výskyty je možné vidět v příkladech č. 91 a 92. V těchto titulcích má nejistota formu *že + kondicionál + anitkadence*. Autor v těchto titulcích naznačuje, že obsah výpovědí je „možný“.

Př. č. 91: *Že by prezidentka? První známé zájemkyně jsou jako oheň a voda* (MFD zprav 19. 3. 2012)

Př. č. 92: *Mrtvá dívka na oltáři. Že by ji zavraždil kněz?* (MFD pub 2. 2. 2012)

4.3.4.3 Vyjadřování naděje a obavy

Některé prostředky jistotní modality mohou kromě nejistoty obsahovat také významový rys „žádoucnost očekávaného výsledku“. Tyto prostředky slouží k vyjadřování tzv. postojů expektativních (očekávacích). Mluví jejich

prostřednictvím může signalizovat, zda by uvítal, kdyby se obsah výpovědi shodoval se skutečností (postoj „naděje“), či nikoli (postoj „obavy“). Mezi tyto prostředky bývá řazena partikule *snad* a slovesa jako *doufat*, *věřit*, *bát se*, *obávat se* apod.⁹¹

Partikule *snad* patří mezi částice polyfunkční. Podle S. Žaži mohou být v některých případech průvodní odstíny „naděje“ a „obavy“ zeslabeny, či úplně anulovány. Jedná se zejména o případy, kdy partikule *snad* signalizuje 1. tzv. cizí mínění (např. *V noci snad někde ve městě hořelo.*); 2. vysokou míru jistoty v emocionálně zabarvených výpovědích (např. *Tady jsou snad všichni hluší.*) a 3. nejistotu ve smyslu „možná“ (např. *Kdo tam půjde? – Nevím, snad Karel.*).⁹²

V titulcích MF Dnes a Reflexu se výraz *snad* objevil celkem 16 krát, a to především ve zpravodajství. Ve většině případů vyjadřoval „naději“ (příklady č. 93–98), ale objevil se také ve významu „obavy“ (příklad č. 100) a „možnosti“ (příklady č. 99). Hranice mezi vyjádřením „naděje“ a „možnosti“ není příliš ostrá. Odhalit skutečný význam, může jen kontext celé zprávy.

- Př. č. 93:** *Sarkozy je v úzkých, snad pomůže Merkelová* (MFD zprav 30. 1. 2012)
- Př. č. 94:** *Snad zůstanu dál v poušti, přeje si nová hokejová hvězda Vrbata* (MFD zprav 1. 3. 2012)
- Př. č. 95:** *Dopadne stavebnictví tragicky? Snad ne. Snad..., říkají odborníci* (MFD zprav 23. 3. 2012)
- Př. č. 96:** *Z Uničova do Šternberka se snad pojedje lépe* (MFD zprav 19. 3. 2012)
- Př. č. 97:** *U soudu se snad tajemství Bártových obálek odhalí* (MFD pub 12. 1. 2012)
- Př. č. 98:** *Vědci přišli na to, jak snad obelstí agresivní nádor na mozku* (MFD zprav 14. 3. 2012)
- Př. č. 99:** *Havel na letenkách. Snad. Škola už jeho jméno dostala* (MFD zprav 11. 1. 2012)
- Př. č. 100:** *Film roku? To snad ne!*
George Clooney útočí na city ve filmu Děti moje (Reflex 19. 2. 2012)

⁹¹ GREPL, M. – KARLÍK, P.: *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 486.

⁹² ŽAŽA, S.: *K úloze tzv. větných adverbii při vyjadřování postoje mluvčího k propozičnímu obsahu*. In: *Slovo a slovesnost*, 1979, s. 137.

„Naděje“ a „obava“ byly vyjádřeny také některými slovesy. Kromě sloves *doufat* a *věřit* (příklady č. 101 a 102) se také objevilo několik titulků se slovesem *bát se* (příklady č. 103–105), případně sémanticky obdobnými slovesy *hrozit se* a *děsit se* (příklady č. 106 a 107).

Př. č. 101: *Pořád je ve hře spousta bodů, věří Plzni Horváth* (MFD pub 27. 2. 2012)

Př. č. 102: *Doufám, že ještě nějaký zápas v extralize přibude* (MFD zprav 13. 1. 2012)

Př. č. 103: *Rampula zhatí naši práci, bojí se žalobci návratu šéfa* (MFD zprav 21. 2. 2012)

Př. č. 104: *Fronty na sociální dávky budou drsné, bojí se úřady* (MFD zprav 3. 1. 2012)

Př. č. 105: *Policista srazil chodce, rodina oběti se bojí, že nepřijde trest* (MFD zprav 31. 1. 2012)

Př. č. 106: *„Už nás nechtějí v eurozóně!“ hrozí se řecký ministr financí* (MFD zprav 16. 2. 2012)

Př. č. 107: *Jürgen mě chce učit lyžovat, děsí se Benešová* (MFD pub 17. 1. 2012)

Co se týká kategorie původce modality, z uvedených příkladů vyplývá, že v případě partikule *snad* převládají výpovědi, ve kterých je autor a původce totožný. Naopak v těch titulcích, kde je „naděje“ a „obava“ explicitně vyjádřena prostřednictvím některého z výše uvedených sloves, převládají výpovědi, ve kterých je původce modality od autora textu odlišný a je explicitně vyjádřen.

4.3.5 Modalita totální a parciální

V rámci jistotní modality je možné rozlišovat modalitu totální a parciální, podle toho, zda jistotně modalitní prostředky zasahují predikát či jen některou z částí výpovědi. Analýza materiálu ukázala, že v titulcích převládá modalita totální. Je to dáno tím, že titulky většinou přinášejí informace nové, kontextově nezapojené a modalitní prostředky tak zasahují i predikát, což je vidět na příkladech č. 108 a 109.

Př. č. 108: *Tour de ski se do Česka nejspíš nevrátí* (MFD zprav 2. 1. 2012)

Př. č. 109: *Kvůli hrazení léků na vzácné choroby stát **určitě nezchudne*** (MFD pub 11. 1. 2012)

V ukázkách č. 110–116 je však predikát kontextově zapojen a jistotní partikule, které mohou mít různou epistémickou hodnotu, zasahují pouze rematické části nominální. V těchto případech se pak jedná o modalitu parciální.

Př. č. 110: *Nehoda luxusní lodi: vinen je **nejspíš kapitán*** (MFD zprav 17. 1. 2012)

Př. č. 111: *Zkázu na Fobosu zavínalo (**asi**) Slunce* (MFD zprav 27. 1. 2012)

Př. č. 112: *„Vaškem“ by platili **nejspíš jen milionáři*** (MFD pub 21. – 22. 1. 2012)

Př. č. 113: *Muž usnul venku. Byla to **zřejmě sebevražda*** (MFD zprav 22. 2. 2012)

Př. č. 114: *Urnu Václava Havla uloží rodina **zřejmě dnes*** (MFD zprav 4. 1. 2012)

Př. č. 115: *Mrazy a sněžení vydrží na horách **určitě až do konce ledna*** (MFD zprav 17. 1. 2012)

Př. č. 116: *Jaké jsou ty pozemky? České. Ale **možná vlastně polské**...* (MFD zprav 14. 2. 2012)

Př. č. 117: *Sigma naznačila **možnou** záchrannářskou sestavu* (MFD zprav 16. 1. 2012)

M. Grepl uvádí, že „při parciální jistotní modalitě mluvčí vyjadřuje stupeň přesvědčení o správnosti identifikace účastníků nebo okolností pojmenované situace (události)“.⁹³ V příkladech č. 114 a 115 autor titulku vyjadřuje jistotu/nejistotu spojenou s časovým údajem ve výpovědi, v příkladech č. 116 zase není jasné místo, kde se pozemky nachází atd.

V příkladu č. 117 se místo jistotní partikule objevuje adjektivum *možný*, které v tomto kontextu naznačuje, že sestava Sigmy na příští zápas ještě není jistá.

4.3.6 Cizí mínění a evidencialita

Analýza ukázala, že se ve většině titulků autoři zbavují odpovědnosti za zprostředkované informace. Snaží se tak předejít tomu, aby je někdo mohl obvinít z šíření nepravdivých či mylných zpráv.

⁹³ GREPL, M.: *Úvodní poznámky k tzv. jistotní modalitě*. In: Slovo a slovesnost, 1979, s. 85.

Kromě titulků, ve kterých jsou uvedené informace formulovány jako přímé či nepřímé řeči a v nichž dochází k pouhému referování o tom, že někdo něco řekl, se často v titulcích objevují výpovědi, které obsahují prostředky spadající do kategorie evidenciality. Prostřednictvím těchto prostředků pak autor zaujímá k pravdivosti obsahu sdělení své vlastní stanovisko.

Autor titulku tak může ve výpovědi signalizovat, že: 1. zprostředkovaná informace je nezaručená, tudíž její platnost/pravdivost je do jisté míry omezena; 2. je informace platná/pravdivá, protože existuje zdroj, který tuto platnost/pravdivost dokazuje. V prvním případě může mluvčí vyjádřit, že se jedná o informaci přejatou, kterou někde slyšel, případně četl, ve druhém případě pak může uvést, zda se jedná o událost, která je podložena jeho vlastní zkušeností (autor jí byl svědkem, sám ji zažil), nebo se může opřít o názor uznávané autority či odborníka.

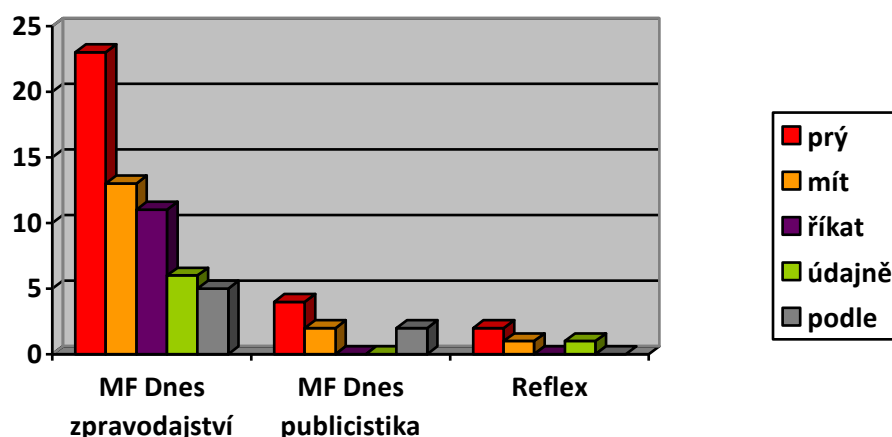
M. Ivanová vyděluje v rámci evidenciality tři evidenční zdroje: 1. cizí mínění (reportivní evidencialita), např. *Prý bude pršet.*; 2. smyslové vnímání situace (percepční evidencialita), např. *Jak vidím, film už začal.*; a 3. inferenci (inferenční evidencialita), která je založena na dedukci, např. *Petr je úplně zelený, očividně je mu zle.*⁹⁴ V titulcích se však objevuje pouze první typ, cizí mínění.

Cizí mínění je možné vyjádřit několika způsoby. V titulcích se objevily zejména partikule *prý* a *údajně*, modální sloveso *mít* a také některá slovesa „předávání informací“. Existují však ještě další prostředky cizího mínění, jako je partikule *snad* nebo mohou být uplatněna slovesa „získávání informace“, jejich výskyt však nebyl ve vybraných titulcích zaznamenán.

Analýza ukázala, že v rámci titulků s expresivně vyjádřenou modalitou tvoří vyjadřování cizího mínění celkem 26,1 % (tzn. 70 titulků). Jejich rozmístění v korpusu a frekvenci jednotlivých prostředků jsme zanesli do grafu č. 4.

⁹⁴ IVANOVÁ, Martina: *Vznik Evidenčných Operátorov V Slovenčine Z Hľadiska Gramatikalizačnej Teórie*. In: *Jazykovedny Casopis*, 2012, č. 1, s. 31.

Graf č. 4: Rozmístění prostředků cizího mínění v korpusu

Z grafu vyplývá, že nejvíce výskytů bylo zaznamenáno ve zpravodajství MF Dnes. Tento výsledek není příliš překvapivý, protože právě zpravodajství je oblast, ve které se autoři potřebují nejčastěji odvolávat na autority a svá tvrzení podepírat, případně dát zřetelně najevo, že informace nemusí být zcela pravdivá.

1. Lexikálně gramatické prostředky reportivní evidenciality

Nejfrekventovanějším prostředkem cizího mínění je částice *prý* (celkem 29 výskytů). M. Komárek tuto částici, která vznikla gramatikalizací 3. osoby prézenta *praví*, řadí mezi pokleslé, lexikalizované parenteze.⁹⁵ Kromě distance autora od platnosti/pravdivosti obsahu může tato částice také implikovat autorovu pochybnost či nesouhlas.

Výraz *prý* se nejčastěji objevoval ve zprávách z domova a ze světa (příklady č. 118–123), ve zprávách ekonomických (příklady č. 124 a 125) a často také ve zprávách sportovních (příklady č. 126 a 127). Příklady titulků publicistických jsou pak uvedeny v příkladech č. 129–132.

Př. č. 118: *Tymošenková má prý bolesti, nemůže ani sedět* (MFD zprav 7. – 8.2012)

Př. č. 119: *Ruské kosmické havárie prý mohl zavinit „cizí zásah“.* *Že by ufoňi?* (MFD zprav 11. 1. 2012)

Př. č. 120: *Adié pacienti. Ted' jste prý vážení klienti lékařů* (MFD zprav 29. 3. 2012)

⁹⁵ KOMÁREK, M.: *K jednomu funkčnímu rozdílu v soustavě partikulí*. In: Slovo a slovesnost, 1979, s. 139.

- Př. č. 121:** *Data o nezaměstnaných chrání jen heslo. Je to **prý** dostatečné* (MFD zprav 6. 2. 2012)
- Př. č. 122:** *Berlusconiho nová potíž – **prý** ukradl slova své hymny* (MFD zprav 23. 2. 2012)
- Př. č. 123:** *Zemřel muž, kterého **prý** udal spisovatel Kundera* (MFD zprav 14. 3. 2012)
- Př. č. 124:** *Politici provokují Řecko: potřebuje **prý** likvidátora* (MFD zprav 31. 1. 2012)
- Př. č. 125:** *Banky **prý** chystají pro EPH úvěr za miliardu eur* (MFD zprav 16. 3. 2012)
- Př. č. 126:** *Nedohráno! Exspartan Pergl **prý** rasisticky urážel Kweukeho* (MFD zprav 6. 2. 2012)
- Př. č. 127:** *Hubník zavinil vyřazení své herthy, faul **prý** viděl jen sudí* (MFD zprav 10. 2. 2012)
- Př. č. 128:** *Mrazy **prý** nevadí. Hráči vydrží víc než kůň, říká kouč* (MFD zprav 11. – 12. 2. 2012)
- Př. č. 129:** *Skvělá zpráva, konat dobro je **prý** návykové* (MFD pub 13. 2. 2012)
- Př. č. 130:** *Kdy se vytratí radost z pomoci Řecku? **Prý** brzy* (MFD pub 14. 2. 2012)
- Př. č. 131:** *Velký slídil **prý** o vás ví zase víc. Začal s tím včera* (MFD pub 2. 3. 2012)
- Př. č. 132:** *Na Slovensku honí Gorilu*
*Odposlechy: Penta **prý** korumpovala politiky a vysoké úředníky* (Reflex 26. 1. 2012)

Ve většině zpráv je původce informace anonymizován. Pouze v ukázce č. 128 se může čtenář domnívat, že původcem názoru/informace „*mrazy nevadí*“ je trenér teplických fotbalistů Petr Rada.⁹⁶

V příkladu č. 120 je možné vycítit pochybnost nad sdělovaným obsahem. Autor článku naráží na to, že v současnosti není žádný problém jakékoli heslo prolomit a dostat se tak k citlivým údajům. Nejen pochybnost, ale také nesouhlas a zřetelná ironie se pak objevuje v příkladech č. 119 a 120.

⁹⁶ Jméno trenéra vyplynulo z kontextu zprávy.

Distanci od obsahu výpovědi a nejistotu, ještě intenzivnější než v případě partikule *prý*, vyjadřuje částice *údajně*. M. Ivanová uvádí, že tato částice vznikla gramatikalizací adjektiva *údajný*, jehož součástí je právě komponent reportivní evidenciality (cizího mínění).⁹⁷ Výskyt tohoto adjektiva byl zaznamenán ve dvou titulcích. Uvádíme je v příkladech č. 133 a 134.

Př. č. 133: *Bělorusové popravili údajně strůjce atentátu v metru* (MFD zprav 19. 3. 2012)

Př. č. 134: *Údajná jízda načerno stála 32 tisíc Kč* (MFD zprav 13. 2. 2012)

Celkově patří partikule *údajně* k méně frekventovaným. Objevuje se zejména ve zprávách ze sportu (příklady č. 135 a 136), ale uvádíme také příklady titulků z domácího zpravodajství.

Př. č. 135: *Zasr... opice! uslyšel údajně Kwueke od protihráče Pergla* (MFD zprav 7. 2. 2012)

Př. č. 136: *Židlický má údajně namířeno do New Jersey* (MFD zprav 16. 2. 2012)

Př. č. 137: *Grossův proslulý byt je údajně na prodej* (MFD zprav 27. 2. 2012)

Př. č. 138: *Policistu na sídlišti Chanov pořezali a údajně i vyhodili z okna paneláku* (MFD zprav 21. 3. 2012)

Ani v těchto titulcích autoři zpravidla původce informace neuvádí. Výjimkou je pouze titulek v ukázce č. 135.

Co se týká epistémické hodnoty těchto částic, je možné tvrdit, že částice *prý* a *údajně* vždy signalizují sníženou jistotu mluvčího o platnosti/neplatnosti obsahu. Do jisté míry může tuto hodnotu ovlivnit také kontext.

⁹⁷ IVANOVÁ, Martina: *Vznik Evidenčných Operátorov V Slovenčine Z Hľadiska Gramatikalizačnej Teórie*. In: *Jazykovedny Casopis*, 2012, č. 1, s. 34.

Obdobnou funkci jako partikule *prý* a *údajně* má také ve své sekundární funkci modální sloveso *mít* (příklady č. 139–149). Podle M. Grepla se ho užívá zvláště v hovorovém jazyce.⁹⁸

Př. č. 139: *Výprask: z trestu má být zločin* (MFD zprav 13. 1. 2012)

Př. č. 140: *Uhlíková daň má zdražit topení a přispět státu* (MFD zprav 2. 2. 2012)

Př. č. 141: *Na stáncích se má objevit Hitlerův Mein Kampf* (MFD zprav 17. 1. 2012)

Př. č. 142: *Insolvenční šikana firem má skončit* (MFD zprav 26. 1. 2012)

Př. č. 143: *Fond Otakara Motejla má bojovat proti korupci* (MFD zprav 2. 2. 2012)

Př. č. 144: *Fotbalový Baník má zachránit v první lize nový trenér: Látal* (MFD zprav 27. 3. 2012)

Př. č. 145: *Chuligány má řešit parlament, fotbal požaduje zvláštní zákon* (MFD zprav 21. 2. 2012)

Př. č. 146: *Schindlerova továrna má být kulturní památka. Pozdě, bourá se* (MFD zprav 5. 3. 2012)

Př. č. 147: *Havel má mít ulic skoro jako Masaryk* (MFD pub 24. 1. 2012)

Př. č. 148: *Po úřadech práce má dojít na důchodce* (MFD pub 9. 2. 2012)

Př. č. 149: *Stát má danit i sex. Důvody jsou* (MFD pub 1. 3. 2012)

2. Cizí mínění signalizované slovesy „předávání informací“

Jako indikátory cizího mínění mohou sloužit také verba „decendi“ či „recipiendi“. V titulcích se však setkáme pouze se slovesy „dicendi“ (celkem 11 výskytů), mezi kterými jednoznačně převládá sloveso *tvrdit*. Autoři ho využívají zejména k tomu, aby autorizovali původce informace. Zpravidla tak v titulcích uvádí, že se jedná o názory vědců, policie, soudu, nebo se opírají o výsledky průzkumu, čímž se snaží podložit věrohodnost sdělovaných informací. Slovesa mají tvar 3. osoby indikativu přezenta a jsou většinou uvedena v postpozici (příklady č. 150–153).

Př. č. 150: *Pruhy pomáhají zebrám od vlezlých ovádů, tvrdí vědci* (MFD zprav 10. 2. 2012)

⁹⁸ BAUER, J. – GREPL, M.: *Skadba spisovné češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980, s. 37.

Př. č. 151: *Lyžování je v Česku nejlevnější, tvrdí průzkum* (MFD zprav
14. – 15. 1. 2012)

Př. č. 152: *Život vznikl díky vodní páře, soudí vědci* (MFD zprav 14. 2. 2012)

Př. č. 153: *Reprezentační kustod ukradl bagr, tvrdí policie* (MFD zprav 5. 1. 2012)

Jen ojediněle se v titulcích můžeme setkat s tím, že autoři sloveso „dicendi“ užití ve formě, která původního autora promluvy anonymizuje. V titulcích byl zaznamenán jen jeden výskyt (příklad č. 154).

Př. č. 154: *Listky nejsou! znělo před Jágrovu báječnou rozlučkou* (MFD zprav
10. 2. 2012)

3. Vyjadřování cizího mínění prostřednictvím konstrukce „*podle* + SUBST_G“

Autorizace původního autora výpovědi bývá vždy přítomna v ustálených syntaktických konstrukcích „*podle* + SUBSTANTIVUM_G“. Jedná se o adverbialé zřetelové, respektive zřetelově autorizující, jimž se mluvčí distancuje od převzetí odpovědnosti za pravdivost/platnost obsahu.⁹⁹ Významově jsou tak titulky v příkladech č. 156–160 synonymní s titulky v příkladech č. 150–153. Frekvence titulků s touto syntaktickou konstrukcí je však o něco nižší (7 výskytů).

Př. č. 156: *Poslanci VV podle Bárty: Chudí, kteří prosí o peníze* (MFD zprav
13. 1. 2012)

Př. č. 157: *Dítě nechce k otci, matka za to podle soudu nemůže* (MFD zprav
7. 3. 2012)

Př. č. 158: *Jágr je podle ostatních hráčů 18. nejlepší v NHL* (MFD zprav
12. 3. 2012)

Př. č. 159: *Federer je podle Tennis Cannel králem historie* (MFD zprav 26. 3. 2012)

Př. č. 160: *Žalobce Rampula podle kontroly plýtvá penězi* (MFD zprav 7. 2. 2012)

⁹⁹ Podle GREPL, M. a kol.: *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005.

4.3.7 Titulky článků z titulního listu

V deníku MF Dnes obvykle dochází k tomu, že články z titulní strany uvádí jen část zprávy, která je pak upřesněna v článku na některé z následujících stran. Titulek těchto zpráv nebývá vždy totožný. Autoři jej buď do jisté míry obmění, nebo vytvoří titulek zcela nový.

Nabízí se tak otázka, zda obměna těchto titulků má nějaký vliv na explicitní vyjadřování modality. Vybrali jsme proto několik příkladů, které je možné z tohoto hlediska porovnat.

V příkladech č. 161 a 162 autor nejistotu tvrzení zachoval, ale změnil prostředek, kterým ji vyjádřil. Jedná se o výrazy synonymní, takže k výraznému významovému posunu výpovědi nedošlo.

Př. č. 161: *Trpěly „vlčí děti“? soudce si **není jistý**. Zrušil otci vězení*

*Trpěly vlčí děti? soudce **váhá*** (MFD zprav 2. 3. 2012)

Př. č. 162: *Davis Cup: Djokovič **možná nepřijede*** (MFD zprav 28. 3. 2012)

*Tenisový král vyprodal Prahu. Nakonec však (**asi**) nepřijede*

V příkladu č. 163 byla v titulku na titulní straně plná jistota vyjádřena bezpříznakově. Explicitně byla platnost/pravdivost signalizována až v titulku následujícím, kde ji autor vyjádřil prostřednictvím uvozovacího slovesa *potvrdit*.

Př. č. 163: *Audit ČEZ: zakázky jsou O. K.* (MFD zprav 12. 1. 2012)

*Zakázky ČEZ pro Škodu jsou O. K., **potvrdil** ve svém auditu ČEZ*

V příkladu č. 164 vyjádřil autor na titulní straně nízkou hodnotu svého přesvědčení o platnosti/pravdivosti obsahu prostřednictvím částice *snad* (ve smyslu „možná“). V následujícím titulku autor základní informaci rozvíjí a upřesňuje, z čeho dříve vyjádřená nejistota pramení.

Př. č. 164: *Havel na letenkách. Snad. Škola už jeho jméno dostala*

Škola dostane Havlovo jméno za týden, o letišti rozhodne vláda (MFD zprav 11. 1. 2012)

Částice *snad*, tentokrát ve významu „naděje“, se objevila také v příkladu č. 165. Autor tuto zprávu opatřil dokonce třemi titulky. „Naděje“ však byla signalizována pouze v prvních dvou. Po přečtení posledního titulku tak čtenář může nabýt dojmu, že lék na léčbu mozkového nádoru, který vědci objevili, je skutečně účinný.

Př. č. 165: *Vědci přišli na to, jak snad obelstí agresivní nádor na mozku*

Přišli na to, jak snad obelstí nádor

Lékaři našli možnost, jak obelstít mozkový nádor (MFD zprav 14. 3. 2012)

Z uvedených příkladů je zřejmé, že modalita v jednotlivých titulcích je různě obměňována. V některých případech dochází k tomu, že sdělení na další straně je interpretováno zcela jiným způsobem. Postoje autorů se proměňují a v celkovém kontextu tak může informace vyznít jinak, než jak je signalizováno na titulním listě. Primární funkcí titulků je upoutat pozornost čtenáře a modální prostředky tomu jistě napomáhají.

4.4 Prostředky vyjadřování evaluativní modality

Vedle titulků, ve kterých autoři explicitně sdělují své postoje z hlediska platnosti/pravdivosti obsahu výpovědi, se v MF Dnes a v Reflexu objevují také titulky, v nichž autoři vyjadřují ke sdělovaným obsahům svá pozitivní či negativní stanoviska (postoje).

Postoje vyjadřující hodnotové soudy mohou být buď společensky zdůvodněné, nebo zcela subjektivní a mohou se objevit jak ve výpovědích, jejichž obsah už byl vykonán, tak ve výpovědích, jejichž obsah by se teprve uskutečnit mohl. Hodnocení bývá signalizováno zejména lexikálně, prostřednictvím evaluativních predikátů a evaluativních částic. M. Čejka uvádí, že: „užití evaluačních prostředků je vázáno na

předpoklad pravdivosti propozice, o níž se vyjadřuje hodnotový soud.¹⁰⁰ To znamená, že realizace hodnotících postojů je podmíněna plným přesvědčením mluvčího o platnosti/pravdivosti obsahu výpovědi.

Na rozdíl od modality epistémické se modalita evaluativní (hodnotící) objevuje v titulcích pouze ojediněle. V celém korpusu jsme zaznamenali výskyt evaluativních prostředků jen v 15 případech, a to v 7 titulcích zpravodajských a v 8 titulcích publicistických. Frekvenci jednotlivých prostředků evaluativní modality, které se v titulcích objevily a jejich rozmístění v korpusu uvádíme v následující tabulce.

Tabulka č. 2: Frekvence prostředků evaluativní modality

Výraz	MF Dnes		Reflex	Celkem
	zpravodajství	publicistika		
<i>jsem rád</i>	3	0	0	3
<i>mrzí mě</i>	1	1	0	2
<i>bohužel</i>	0	1	1	2
<i>je super</i>	1	0	0	1
<i>je skvělé</i>	0	1	0	1
<i>je dobré</i>	0	0	1	1
<i>těší mě</i>	0	1	0	1
<i>jsem šťastný</i>	1	0	0	1
<i>je nemorální</i>	0	0	1	1
<i>zaplatí pánbůh</i>	0	1	0	1
<i>naštěstí</i>	0	1	0	1

Z výrazů uvedených v tabulce je patrné, že se v titulcích objevují hodnotící postoje pozitivní i negativní. Častěji jsou vyjadřovány evaluativními predikáty, ale objevují se také některé evaluační partikule. Z hlediska významu je však možné jednotlivé prostředky považovat za více či méně synonymní.

Jednotlivé titulky, ve kterých se evaluativní prostředky vyskytly, uvádíme v následujících příkladech. S ohledem na jejich nízký počet je uvádíme všechny.

¹⁰⁰ ČEJKA, M.: *Postavení jistotní modality ve struktuře výpovědi*. In: *otázky slovanské syntaxe IV/2*, 1980, s. 57.

- Př. č. 166: „*Jsm*e rádi, že ho tu máme.“ *Snad to nezakřikli* (MFD zprav 12. 3. 2012)
- Př. č. 167: *Přikryl zase skóroval. Jsem rád, že jsem pomohl i Sigmě, řekl* (MFD zprav 19. 3. 2012)
- Př. č. 168: *Přikryl drží Spartu: Jsem rád, že dávám góly* (MFD zprav 21. 3. 2012)
- Př. č. 169: *Nejbohatší klub slyšel ne. Jsem šťastný za Spartu, říká talent* (MFD zprav 26. 1. 2012)
- Př. č. 170: *Kometě chybí bod. „Je super mít to ve svých rukou“* (MFD zprav 24. 2. 2012)
- Př. č. 171: *Těší mě, že dokážeme pomáhat lidem* (MFD pub 19. 1. 2012)
- Př. č. 172: *Brno žije univerzitami, což je pro redaktora skvělé* (MFD pub 2. 3. 2012)
- Př. č. 173: *Operu o královně Alžbětě příliš tíží koruna. Naštěstí se také tančí* (MFD pub 6. 3. 2012)
- Př. č. 174: *Leoš Heger, ministr zdravotnictví: Zaplat'pánbůh, že špína vylézá ven* (MFD pub 24. – 25. 3. 2012)
- Př. č. 175: *Proč je dobré (ne)být pirátům ukradený* (Reflex 19. 4. 2012)
- Př. č. 176: *Z prince Daridy byl na hřišti král. Bohužel však ne vítěz* (MFD pub 17. 2. 2012)
- Př. č. 177: „*Mrtvý kůň je jen mrtvý kůň, který bohužel tragicky zemřel*“ (Reflex 29. 3. 2012)
- Př. č. 178: *Zmrazit důchody je nemorální, dokud vláda plýtvá* (Reflex 29. 3. 2012)
- Př. č. 179: *Zranění mě hrozně mrzí, smutní opora Hanáků* (MFD zprav 27. 1. 2012)
- Př. č. 180: *Bájuv postoj mě mrzí* (MFD pub 9. 3. 2012)

Evaluativní postoje byly nejčastěji signalizovány v titulcích ze sportovních rubrik (příklady č. 166–170, 176, 179 a 180) a v titulcích k rozhovorům (příklad 172, 174 a 178). Ojedinele pak v titulku k recenzi (příklad č. 173) či úvodníku (příklad č. 177).

Podobně jako v případě epistémické modality i tady musíme počítat s kategorií původce modality, protože prostředky signalizující hodnotící postoje mohou být součástí cizí výpovědi, která je v titulku zprostředkována. Tak například v příkladech č. 167 a 168 je původcem pozitivního postoje explicitně vyjádřený fotbalista Přikryl. V titulku č. 174 zase autor uvedl citaci z rozhovoru s Leošem Hegerem. V některých

příkladech je možné jméno původce identifikovat pouze na základě kontextu (příklady č. 166, 169, 170 nebo 178). Titulky, ve kterých je původce totožný s autorem, se objevily pouze v 7 případech, a to výhradně v publicistice (příklady č. 171–173).

Hodnotící postoje v titulcích jsou převážně subjektivní, to znamená, že jsou založeny na pocitech libosti či nelibosti autora. O určité objektivitě je možné uvažovat pouze v jediném titulku (příklad č. 178). V něm původce modality, předseda Strany svobodných občanů Petr Mach, vyjádřil negativní postoj k důchodové reformě prostřednictvím predikátového výrazu *je nemorální*. Tento výraz neimplikuje pouze autorův subjektivní pocit nelibosti, ale hodnocení vychází z určitých společensky přijatých zásad a norem.

Ve všech uvedených titulcích se hodnotící postoje vztahují výhradně k obsahům vykonaným nebo konaným. Podle M. Grepla mohou takovéto postoje v některých komunikačních typech signalizovat výtku, výčitku či pochvalu.¹⁰¹ Například v příkladu č. 180 autor článku reaguje na chování fotbalisty Lukáše Bajera. Postoj autora lze v tomto případě interpretovat jako výčitku adresovanou tomuto fotbalistovi.

¹⁰¹ M. GREPL – P. KARLÍK: *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 490.

ZÁVĚR

V úvodu práce jsme nastínili současnou situaci médií a poukázali na to, že se při tvorbě žurnalistických textů se stále více projevuje tendence k vyjadřování subjektivních postojů a hodnocení ve zpravodajství, a to i v případě, kdy se jedná o média profilující se jako seriózní. V teoretické části jsme se pokusili tyto postoje spadající do oblasti výpovědní modalit definovat a získané poznatky jsme uplatnili při analýze konkrétního materiálu.

V této práci jsme se zaměřili na projevy subjektivní výpovědní modalit v titulcích dvou tištěných periodik odlišného charakteru, v MF Dnes a v Reflexu. Excerptovali jsme z nich materiál o rozsahu 9295 titulků a na tomto korpusu jsme provedli kvantitativní a kvalitativní analýzu modalitních prostředků.

Soustředili jsme se na vyjadřování modalit epistémické a evaluativní. Jednotlivé prostředky, kterými mohou být tyto typy modalit signalizovány, jsme uspořádali podle jejich frekvenčního zastoupení do tabulek a grafů. Výsledky ukázaly, že vyjadřování subjektivních postojů v titulcích není příliš frekventované. V rámci celého korpusu byla explicitně vyjádřená modalita (epistémická i evaluativní) zaznamenána jen v 301 titulku (tzn. 3,2 %). Tato nízká hodnota je ovlivněna zejména charakterem titulků. Epistémická a evaluativní modalita se váže na oznamovací formy výpovědi s predikátovým výrazem, v korpusu se však objevilo velké množství titulků neslovesných a také se objevily titulky, které byly formulovány jako otázky či výzvy. Co se týká poměru těchto dvou typů modalit, podstatně častěji je zastoupena modalita epistémická. Evaluativní modalita se v titulcích objevuje jen ve výjimečných případech.

Při analýze bylo nutné přihlídnout k tomu, zda se modalita objevuje v titulku zpravodajském či publicistickém. Vzhledem k tomu, že korpus nebyl z hlediska těchto dvou složek žurnalistiky zcela vyrovnán, ukázaly výsledky převahu explicitně vyjádřené epistémické i evaluativní modalit ve zpravodajství. V případě vyrovnaného počtu titulků zpravodajských a publicistických bychom mohli předpokládat více výskytů v publicistice. Přítomnost modalitních prostředků ve zpravodajství však do jisté míry dokazuje pravdivost tvrzení, že publicistické prvky stále častěji pronikají do zpravodajství.

Analýza materiálu dále ukázala, že podstatnou roli hraje kategorie původce modality. Autoři totiž nezprostředkovávají v titulcích jen postoje vlastní, ale často uvádí citace dalších osob, ve kterých může být také některá ze subjektivních modalit zastoupena. Titulky, ve kterých žurnalisté zprostředkovávají cizí výpovědi tak není možné chápat jako jejich subjektivní vyjádření. Tyto titulky je však třeba oddělit od titulků, ve kterých autor signalizuje svou nejistotu prostřednictvím tzv. cizího mínění. Cizí mínění, které je vyjádřeno například výrazy *údajně*, *prý* aj., totiž spadá do kategorie modality epistémické. Tento způsob vyjádření subjektivních postojů autora v titulcích je relativně častým jevem. Prostředky cizího mínění se vyskytly celkem v 70 titulcích, a to jak ve zpravodajství, tak v publicistice.

V rámci zkoumání explicitně vyjádřené epistémické modality vyšlo najevo, že se mnohem častěji objevují titulky signalizující nejistotu, než titulky explicitně vyjadřující autorovo plné přesvědčení o platnosti/pravdivosti obsahu. Při bližší charakterizaci této nejistoty jsme se pak zaměřili na její podrobnější klasifikaci a zjistili jsme, že je ve výpovědích zastoupena jak nejistota nízká, tak střední. Z hlediska celého korpusu však není možné tvrdit, že by vyjadřování nejistoty v titulcích bylo jevem významným.

Výběr tištěných periodik, ze kterých byly titulky excerpovány, byl motivován jejich zaměřením. Předpoklad, že se v publicisticky zaměřeném Reflexu setkáme s autorovými postoji a hodnoceními v titulcích častěji než v MF Dnes se však nepotvrdil. Výskyt titulků, které vyjadřovaly subjektivní postoje a hodnocení, byl zaznamenán napříč celým korpusem.

Výsledky našeho zkoumání dokazují, že subjektivní modalita je jevem, se kterým se můžeme v titulcích setkat. Její postavení však není v titulcích příliš zásadní. Titulky jsou formulovány tak, aby zaujaly čtenáře. K realizaci této funkce však mohou autoři využít i jiné metody.

ANOTACE

Autor: Kateřina Bartáčková

Název katedry a fakulty: Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta

Název diplomové práce: Prostředky modality v titulcích tištěných periodik
(The Means of Expressing Modality in Titles in Printed Periodical)

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Jindřiška Svobodová, Ph. D.

Počet znaků: 108 156

Přílohy: 1 CD

Počet titulů použité literatury: 31

Resumé: Diplomová práce se zabývá modalitou v titulcích dvou současných českých tištěných periodik. Na titulkovém materiálu, který byl excerpován z deníku MF Dnes a týdeníku Reflex, byla provedena analýza prostředků epistémické a evaluativní modality, jejichž prostřednictvím mohou autoři signalizovat své subjektivní postoje a hodnocení. Jednotlivé prostředky, které se v titulcích objevily, byly kvalitativně i kvantitativně hodnoceny a vybrané výskyty byly komentovány na konkrétních příkladech.

Klíčová slova: modalita, subjektivní postoje, novinové titulky, žurnalistika, publicistický styl

Resume: This thesis deals with the modality in the headlines of the two Czech contemporary printed periodicals. An analysis of means of epistemic and evaluative modality through which authors can indicate their attitudes and subjective evaluation was carried. Individual devices, which appeared in the credits, were qualitatively and quantitatively evaluated and selected occurrences were commenting on specific examples.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BARTOŠEK, J.: *Novinové titulky*. In: *Jazyk a jeho užívání: sborník k životnímu jubileu profesora Oldřicha Uličného*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1996, s. 251-254. ISBN 80-85899-19-1.

BARTOŠEK, J.: *Základy žurnalistiky*. 1. vyd. Zlín: Univerzita Tomáše Bati, 2002. 108 s. ISBN 80-7318-059-6.

BAUER, J. - GREPL, M.: *Skladba spisovné češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980, 357 s.

BĚLIČOVÁ, H.: *Modální báze jednoduché věty a souvětí*. Praha: Ústav pro jazyk český ČSAV, 1983.

BURÁŇOVÁ, E.: *Vztah mezi pravděpodobnostní, dispoziční a záměrovou modalitou*. In: *Slovo a slovesnost*, 1979, roč. 40, č. 2, s. 98–101.

ČECHOVÁ, M.: *Čeština – řeč a jazyk*. 2., přeprac. vyd. Praha: ISV, 2000, 407 s. ISBN 80-85866-57-9.

ČECHOVÁ, M. – KRČMOVÁ, M. – MINÁŘOVÁ, E.: *Současná stylistika*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 2008. 381 s. ISBN 978-807-1069-614.

ČEJKA, M.: *Adverbia jako postojové propoziční komentory: typ opravdu*. In: *Slovo a slovesnost*, 1979, roč. 40, č. 3, s. 214–216.

ČEJKA, M.: *Postavení jistotní modality ve struktuře výpovědi*. In: *Otázky slovanské syntaxe IV/2*, 1980, s. 53–62.

DANEŠ, F. – HLAVSA, Z. – GREPL, M.: *Mluvnice češtiny*. 3, Skladba. Praha: Academia, 1987. 746 s.

DOKULIL, M.: *K modální výstavbě věty*. In: *Studie a práce lingvistické*, Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1954, s. 255–262.

GREPL, Miroslav. *K podstatě modálnosti*. In: *Otázky slovanské syntaxe 3: Sborník symposia "Modální výstavba výpovědi v slovanských jazycích"*. 1. vyd. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1973, s. 23–38.

GREPL, M. a kol.: *Příruční mluvnice češtiny*. 2., opr. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012. 799 s. ISBN 978-80-7106-624-8.

GREPL, M. – KARLÍK, P.: *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia, 1998. 503 s. ISBN 80-7198-281-4.

GREPL, M.: *Úvodní poznámky k tzv. jistotní modalitě*. In: *Slovo a slovesnost*, 1979, roč. 40, č. 2, s. 81-87.

HLAVSA, Z.: *Modalitní funkce sloves „sentiendi“*. In: *Slovo a slovesnost*, 1979, roč. 40, č. 2, s. 105–107.

IVANOVÁ, M.: *Epistemické funkcie evidenčných operátorov v slovenčine*. In: Editori M. Ološtiak, M. Ivanová. *Vidy jazyka a jazykovedy: na počesť Miloslavy Sokolovej* [online]. 1. vyd. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove [cit. 2013-03-26]. ISBN 978-80-555-0341-7. Dostupné z: http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Olostiak2/pdf_doc/14.pdf

IVANOVÁ, M.: *Vznik evidenčných operátorov v slovenčine z hľadiska gramatikalizačnej teórie*. In: *Jazykovedny Casopis*, 2012, roč. 63, č. 1, s. 31-52, ISSN 0021-5597. Dostupné z: <http://www.degruyter.com/view/j/jazcas.2012.63.issue-1/v10113-011-0017-3/v10113-011-0017-3.xml>

KARLÍK, P. – NEKULA, M. – PLESKALOVÁ, J.: *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2002. 604 s. ISBN 80-710-6484-X.

KOMÁREK, M.: *K jednomu funkčnímu rozdílu v soustavě partikulí*. In: *Slovo a slovesnost*, 1979, roč. 40, č. 2, s. 139-141.

KŘÍŽKOVÁ, H.: *Větné typy a tzv. jistotní modalita*. In: *Studia Slavica Pragensia*, Praha: Univerzita Karlova, 1973, s. 107-114.

McQUAIL, D.: *Úvod do teorie masové komunikace*. 3. vyd. Praha: Portál, 2007, 447 s. ISBN 978-80-7367-338-3.

MICHÁLKOVÁ, L.: *Novinové titulky před 20 lety a dnes: na materiálu Rudého práva 1985 a Práva 2005*. In: *Jazykovědné aktuality / [vydává Jazykovědné sdružení při ČSAV ... et al.]: Informativní zpravodaj českých jazykovědců* [online]. 2007 [cit. 2013-01-30]. ISSN 1212-5326. Dostupné z: <http://jazykovednesdruzeni.cz/JA0712.pdf>

O MF Dnes. In: *Mladá fronta dnes* [online]. Praha: MAFRA, a.s [cit. 2013-04-10]. Dostupné z: <http://epaper.mfdnes.cz/o-mf-dnes>

OSVALDOVÁ, B. – HALADA, J.: *Praktická encyklopedie žurnalistiky*. 2. dopl. vyd. Praha: Libri, 2002. 240 s. ISBN 80-7277-108-6.

OSVALDOVÁ, B. a kol.: *Zpravodajství v médiích*. 2. uprav. vyd. Praha: Karolinum, 2011. 144 s. ISBN 978-80-246-1899-9.

PALMER, F. *Mood and modality*. New York: Cambridge University Press, 1986, xii, 243 p. ISBN 05-213-1930-7.

PANEVOVÁ, J. – BENEŠOVÁ, E – SGALL, P.: *Čas a modalita v češtině*. Praha: Univerzita Karlova, 1971.

SCHNEIDEROVÁ, Soňa: *Informace – text – kontext (Nad současnou situací médií)*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2008. 44 s. ISBN 978-80-244-2059-2.

ŠMILAUER, V.: *Novočeská skladba*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966.

ŽAŽA, S.: *K úloze tzv. větných adverbii při vyjadřování postoje mluvčího k propozičnímu obsahu*. In: Slovo a slovesnost, 1979, roč. 40, č. 2, s. 135–138.

Zdrojová tištěná periodika:

Mladá fronta dnes. Praha: MAFRA, a.s., 2012, roč. 2, č. 1–78. ISSN 12101168.

Reflex: společenský týdeník. Praha: Ringier ČR, 2012, roč. XXII, č. 1–21. ISSN 08626634.